НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

ІНСИТУТ КОРЕКЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ

САСІНА І.О.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК ДЛЯ СТУДЕНТІВ

Київ - 2013

УДК 373.22:376.35:15.952
ББК 74.3
С 20

Рекомендовано Вченою радою
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 3 від 23 жовтня 2012 р.)

Рецензенти:

Синьов В.М., доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, директор Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова

Мартиненко І.М., кандидат психологічних наук, доцент кафедри логопедії Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ імені М.П.Драгоманова

Рожко Н.М., директор спеціального дошкільного навчального закладу № 219 для дітей з вадами зору та інтелекту міста Києва

Сасіна І.О.
С 20 Діагностика та корекція розвитку уваги дітей дошкільного віку зі зниженим зором: Навчально-методичний посібник. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2013. – 102 с.

У посібнику подано теоретичний аналіз досліджень з проблеми особливостей розвитку уваги дітей дошкільного віку з порушеннями зору. Наводяться матеріали щодо використання адаптованих до контингенту дітей дошкільного віку зі зниженим зором методик вивчення та корекції уваги, а також завдання для самостійного опрацювання тем студентами при вивченні курсів «Тифлопсихологія», «Вікова та педагогічна тифлопсихологія», «Загальна та спеціальна психодіагностика», «Корекція пізнавальної діяльності».

УДК 373.22:376.35:15.952
ББК 74.3

© Сасіна І.О., 2013
© Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА..... 4

Науково-теоретичні основи вивчення уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями зору 5

Дослідження питання розвитку уваги в тифлопсихології.. 5

Розвиток уваги у дітей дошкільного віку в нормі і при порушеннях зору..... 11

Діагностика уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями зору 26

Вимоги до проведення діагностичного обстеження дітей з порушеннями зору..... 26

Комплексна методика діагностики уваги у дітей дошкільного віку з порушеннями зору 28

Корекція розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором 42

Принципи організації та реалізації корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення зору 42

Комплексна програма корекції розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором 45

Методичні рекомендації з організації уваги у навчально-виховному процесі спеціального дошкільного навчального закладу для дітей з порушеннями зору 50

ДОДАТКИ 55

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 97

ПЕРЕДМОВА

Враховуючи недостатність розробленості проблеми розвитку уваги у осіб з порушеннями зору в теорії та практиці тифлопсихології і тифлопедагогіки, враховуючи вимоги до компетентності випускника дошкільного навчального закладу, що визначені у Базовій програмі розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі», спираючись на результати проведеного нами дослідження, вважаємо за доцільне розглядати проблему розвитку уваги у дітей дошкільного віку зі зниженим зором, як важливу складову формування психологічної готовності дитини до навчання в школі.

Крім ґрунтовного теоретичного аналізу загальних та спеціальних наукових підходів до розгляду проблеми розвитку уваги в межах загальної та спеціальної психології та педагогіки, в роботі представлені адаптовані та модифіковані методики експериментального вивчення розвитку уваги у дітей дошкільного віку зі зниженим зором, а також комплексна програма корекції розвитку уваги у дітей зі зниженим зором даної вікової категорії та адаптовано до особливостей зорового сприймання методи її реалізації.

Запропонований навчально-методичний посібник допоможе студентам спеціальності: «Корекційна освіта. Тифлопедагогіка», практичним психологам, тифлопедагогам, вихователям, батькам в організації та керівництві увагою дітей, які мають порушення зору.

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ РОЗВИТКУ УВАГИ В ТИФЛОПСИХОЛОГІЇ

Вперше були проаналізовані погляди вчених на проблему уваги сліпих К.Бюркленом в його роботі «Психологія сліпих». Так, одні вчені схиляються до того, що увага сліпих підвищена (К.Штумпф), інші, навпаки, вважають, що увага знижена (Шредер, Ф.Цех, П.Віллей).

Прихильником першого погляду є К.Штумпф, який пише, що сліпі мають виняткову, особливу увагу, яка відрізняється своєю силою та тривалістю, що обумовлене відсутністю різноманітних відволікаючих впливів зору. «Зір завдає шкоди нашій увазі не так розсіяністю, яку він викликає, як одночасністю вражень, яку він зумовлює. Зорові сприймання мають ту особливість, що вони надходять до нас одночасно цілою масою і в певному розумінні приголомшують і сплутують свідомість, яка будучи пригніченою важкістю зору, блукає від одного об'єкта до іншого, не знаючи, на чому зупинитись і зосередитись». Таке твердження про покращення якостей уваги при випадінні зорових функцій не має експериментального підтвердження і спростовується тим, що сліпі отримують, по-перше, достатню кількість подразників інших модальностей, здатних відвернути увагу. А, по-друге, тим, що слухові подразники є хоч і короткодіючими, але настільки сильними, що виявляються здатними відволікати увагу не менше, ніж зорові, на що вказують дослідження О.Г.Литвака.

Такі психологи, як К.Бюрклен, П.Віллей, Ф.Цех, стверджували, що звуження сфери чуттєвого пізнання у незрячих негативно впливає на увагу. Зокрема, П.Віллей пояснював свою думку тим, що увага сліпої дитини під час навчання легко відволікається і розсіюється під впливами зовні, особливо звуками і шумами. «Все незнайоме в оточенні сліпої людини, будь-який незвичний звук, будь-який шум, різкі запахи сильно впливають на неї і відхиляють від потрібного напрямку її увагу та виконувану діяльність, а це стає причиною неуважності». Максимальна концентрація на одному предметі до повної відстороненості від навколишнього світу, повного занурення в

предмет (що зустрічається у зрячих) у сліпих неможлива, бо сліпий змушений за всіх обставин зберігати певний контакт з зовнішнім світом через вухо, тобто сліпий має завжди розподіляти свою слухову увагу на шкоду її концентрації, підкреслював він. На думку Ф. Цеха, навчання, яке спирається на слух, у порівнянні з навчанням, заснованим на зоровому сприйманні, призводить до перевтоми, а значить і до послаблення уваги.

Л.С.Виготський, аналізуючи погляди вчених, пише, що неправильно порівнювати розвиток психічних функцій у сліпих і зрячих як кількісну проблему. Має йтися про якісні та функціональні відмінності в одній і тій самій діяльності у сліпих і зрячих. У сліпих є тенденція до специфічного розвитку як пам'яті, так і уваги. Процесом розвитку уваги при сліпоті керує спрямованість на компенсацію. «Своєрідність уваги у сліпих полягає в особливій силі зосередженості таких подразнень слуху і дотику, які послідовно вступають у поле свідомості, на відміну від тих, що симультанно, тобто одразу, потрапляють під увагу зорових відчуттів, які викликають швидку зміну і розсіяність уваги, внаслідок конкуренції багатьох одночасних стимулів».

В своїй роботі К.Бюрклен описує ряд досліджень, присвячених вивченню компонентів уваги у сліпих (С. де Синктис, Ванесек). Синктис проводив спостереження над кількома сліпими чоловіками, і проаналізувавши їх, прийшов до висновку: якщо під час мимовільної уваги у сліпих скорочуються деякі групи м'язів обличчя, то за допомогою метода відтворення зморшок сліпонароджених можна навчити скорочувати надбрівні м'язи обличчя. Ванесек продовжив роботу С. де Синктиса і провів дослідження з 70 вихованцями Пуркерсдорфського інституту сліпих, серед яких тільки 30 мали світлочутливість. У віці від 7 до 19 років; він намагався викликати у досліджуваних міміку уваги так, як вона проявляється у зрячих. Для проведення дослідження він використовував словесний опис, а у випадку його без результативності пропонувалось досліджуваним обмацати обличчя педагога, для того, щоб потім повторити даний мімічний вираз. Результати дослідження показали, що по словесному описуванню тільки 33 вихованця змогли відтворити намощування лоба, наморщування брів повторили 16 чоловік, зажмурювання очей відтворили 44 досліджуваних. Після обмацування обличчя педагога результати дослідження майже не змінилися. З даних досліджень К.Бюрклен робить висновок, що сліпі здатні тільки до акустичної

уваги, оскільки мімічні вирази зорової уваги такі, як зосередження погляду, намощування лобу, брів у них майже не спостерігаються.

Аналізуючи спроби визначити увагу сліпих як акустичну О.Г.Литвак пише: «Відсутність зору, обумовлюючи при відомих умовах розвиток слухового і дотикового сприймання, відповідно сприяє розвитку слухового і дотикового відчуття. Але питання про перевагу того або іншого типу уваги не можна відразу вирішити, оскільки їх розвиток, як у сліпих, так і зрячих, залежить не тільки і не стільки від стану аналізаторів і рівня розвитку чутливості, скільки від характеру діяльності, яку виконує індивід». Тому О.Г.Литвак визначає всі спроби зроблені в тифлопсихології охарактеризувати увагу сліпих як акустичну хибними, оскільки вони націлюють педагогічний процес на вербальні методи навчання.

Сучасні дослідження уваги при порушеннях зору показали, що рівень сформованості уваги у сліпих і дітей зі зниженим зором залежить від часу та ступеня порушення зору. Так, результати досліджень показали, що у сліпих від народження увага краща, ніж у тих, хто втратив зір у пізнішому віці. У частково зрячих з раннього віку більша здатність відвертати увагу, тому що вони, маючи залишок зору намагаються його максимально використовувати весь час придивляючись до всього і не використовуючи інших збережених органів відчуття, щоб було раціональнішим у такому середовищі.

Ще в першій половині XX ст. вітчизняний вчений А.А.Крогіус провів дослідження, які показали, що вже на ранніх етапах розвитку сліпої дитини навколишнє середовище вимагає від неї посиленої уваги. Вона повинна уважно ставитись до всіх доступних для неї сприймань, тривалий час утримувати їх у пам'яті, якомога краще поєднувати утриману в пам'яті інформацію. Тому сліпа дитина вже з раннього віку звикає керувати своєю увагою, звикає до напруженої роботи не лише пасивної, але й активної уваги. О.Г.Литвак підтримує думку А.А.Крогіуса і вказує на те, що випадіння або порушення зорової функції робить неможливим або ускладнює зорове відображення світу, в результаті чого зі сфери відчуттів та сприймань випадає величезна кількість сигналів, які інформують людину про найважливіші властивості та якості предметів і явищ. Цілком зрозуміло, що компенсація цих вад чуттєвого досвіду можлива лише при активізації діяльності збережених органів чуття, де суттєва роль належить увазі.

В.П.Єрмаков і Г.А.Якунін також зауважують, що увага в ігровому і навчальному процесах у сліпих дітей за своє структурою, видам і формі має таку саму основу, що і у зрячих. Основні ж функції всіх трьох видів уваги залишаються збереженими у частковозорих і слабозорих, якісні відмінності можуть проявлятися лише через особливості зорового сприймання, компенсація яких відбувається завдяки широким можливостям інших аналізаторів.

Саме в цьому Л.С.Виготський вбачав тенденцію до специфічного розвитку уваги сліпих, точніше в тому, що процесом уваги оволодіває загальна тенденція до компенсації сліпоти. Відсутність зору, обумовлюючи при певних умовах компенсаторний розвиток слухового і дотикового сприймання, відповідно вимагає розвитку слухової і дотикової уваги, оскільки сама по собі увага не має власного змісту і проявляється в середині різноманітних психічних процесів.

В тифлопсихології було проведено ряд досліджень, в яких розкривається вплив уваги на особливості діяльності при глибоких порушеннях зору (М.І.Земцова, В.П.Єрмаков, О.Г.Литвак, І.С.Моргуліс, Г.А.Якунін та ін.).

О.Г.Литвак наполягає на тому, що підвищення ролі уваги при дефектах зору може сприяти і сприяє його компенсації лише у тому випадку, коли об'єкт є активно включеним у діяльність. Лише в цьому випадку розвивається здатність довільно спрямовувати свідомість на певні об'єкти, що робить можливим їх адекватне відображення при повній та частковій сліпоті.

Дослідження І.С.Моргуліса також вказують на значну роль діяльності, в процесі якої розвиваються пам'ять і увага, удосконалюються мисленнєві процеси. «Головним фактором, який визначає успіх пізнавальної діяльності інвалідів по зору, є розвиток вищих психічних процесів, в тому числі і довільної уваги. Такий розвиток відбувається в процесі навчання, трудової і громадської діяльності».

Велику роль в компенсації сліпоти М.І.Земцова надає слуховій увазі, яку незрячі активно використовують при орієнтуванні в просторі, в пізнавальній, побутовій і трудовій діяльності. «Люди, які мають зір, не звертають уваги на велику кількість і різноманіття шумів і звуків в оточуючому світі; оскільки у них в цьому немає ніякої потреби, завдяки наявності зорового сприймання. Для сліпих

звуки і шуми слугують пізнавальними орієнтирами і ознаками, які мають велике значення для орієнтування».

В своїх роботах В.П. Єрмаков і Г.А.Якунін визначають, що обов'язковою умовою розвитку уваги у незрячих дітей є активне включення їх в будь-який вид діяльності (ігрову, навчальну, трудову, розумову та ін.). Саме в діяльності у сліпих і слабозорих формується адекватне відображення дійсності, тому необхідно вчити дітей вдивлятися, вслуховуватися і дотиково пізнавати якості і властивості оточуючих предметів і явищ.

Одним з важливих напрямків, який сприяє розвитку уваги у дітей з глибокими порушеннями зору, Л.І.Солнцева вважає поєднання дистантного слухового і контактного тактильного сприймання, на основі яких зміцнюються зв'язки між характеристикою об'єкту і його дотиковим образом. Також вона зазначає, що через малорухливий образ життя дітей з глибокими порушеннями зору ще з раннього віку вони не досить активно використовують слухові і дотикові подразники, що в свою чергу негативно впливає на розвиток як мимовільної, так і довільної уваги. «Хоча при сприятливих умовах психічного розвитку таких дітей – при активній допомозі дорослого в організації спілкування і активізації діяльності всіх збережених органів відчуття – вторинних відхилень в розвитку уваги можна уникнути».

Особливе місце в тифлопсихології займає дослідження Л.А.Фоміної та П.М.Румянцевої, які вивчали особливості слухової та дотикової уваги сліпих. В експерименті брали участь учні 1—3-го класів школи сліпих, об'єднані в групи за часом та ступенем порушення зору: сліпі, осліплі та частковозорі.

Аналізуючи результати цих досліджень, можна зробити висновки щодо розвитку слухової і дотикової уваги сліпих і частковозорих. Так, слухова увага у сліпих від народження вища, ніж у осліплих і частковозорорих. При порівнянні дотикової уваги за ступенем порушення зору можна визначити, що увага у незрячих вища, ніж у осліплих, у частковозорих вона ще нижче. Якщо розглянути показники слухової уваги за періодами, то поступово увага у незрячих від народження покращується а увага осліплих знижується, увага частковозорих — рівномірна. Порівнюючи показники дотикової уваги за періодом було з'ясовано, що в осліплих і частковобачачих увага або іде на спад або ж спочатку йде на підйом, а потім відбувається різкий спад. Під час порівняння слухової і

дотикової уваги учнів за класами вставлено, що, як правило, увага підвищується з переходом із молодших класів у старші. Скорочення кількості та різноманітності зовнішніх вражень негативно впливає на активність уваги (довільна та мимовільна), її спрямованість (зовнішня, внутрішня), її широту (обсяг, розподіл), переключення (важке, легке), інтенсивність, зосередженість (висока, низька), стійкість (стійка або нестійка).

На всі види уваги сліпих та слабозорих впливає порушення зору, але в результаті цілеспрямованої корекційної роботи увага здатна досягти високого рівня розвитку, а іноді й перевищуючи розвиток уваги у зрячих.

В вітчизняній психофізіології було проведено ряд досліджень, в яких розкриваються механізми функціонування уваги при порушеннях зору (З.С.Алієва, Л.П.Григор'єва, Н.В.Дубровінська, Н.Н.Зісліна, В.А.Толстова).

Так, в дослідженнях, проведених В.М.Бехтеревим і І.П.Павловим, показано, що світовий вплив на око не тільки впливає на зорову систему, але й значно змінює функціональний стан ЦНС. Даний напрямок досліджень був продовжений Н.Н.Зісліною, яка довела, що тривале часткове або повне виключення зорової аферентації порушує нейронні механізми сприймання світлових сигналів. В таких умовах говорять про депривацію, яка розглядається як обмеження природної нормальної активності мозку, яка негативно впливає на формування і функціонування механізмів уваги.

За даними М.М.Фішмана і Н.В.Дубровінської при зниженні зору у дітей неправильне впізнавання об'єктів обумовлене не сформованістю зорової уваги внаслідок функціональної незрілості систем локальної активації. Обмеження потрапляння зорової інформації до відділів кори головного мозку, супроводжується уповільненим формуванням системних зв'язків специфічних і асоціативних структур кори, які беруть участь в когнітивній сфері, що повністю відображається на формуванні процесів уваги.

В спеціальній психології найбільше психофізіологічне дослідження розвитку уваги було проведене Л.П.Григор'євою. На думку автора вроджене або набуте в ранньому дитинстві значне зниження слуху або зору обов'язково супроводжується дефіцитом уваги. Метою її дослідження було обґрунтувати і визначити умови розвитку основних властивостей уваги у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку зі складними зоровими порушеннями, а

також у глухих з гостротою зору з корекцією 0,01-0,1. Результати проведеного дослідження свідчать про тісний взаємозв'язок зорової уваги і сенсорно-перцептивних процесів. Л.Г.Григор'єва співставила результати свого експериментального дослідження з нейрофізіологічними даними і зробила припущення, що дефіцит зорової уваги у дітей зі складними сенсорними порушеннями обумовлений незрілістю активаційної системи головного мозку внаслідок глибокої депривації. Нею було встановлено, що порушення уваги внаслідок депривації характеризуються послабленням вибірковості, концентрації, звуженням обсягу, недостатньою стійкістю, що проявляється в усіх видах діяльності. У дітей з глибокими порушеннями зору увага розвивається гірше, ніж в нормі, через те, що значне зниження зору обмежує сприймання тих об'єктів, які можуть викликати інтерес і емоційні реакції: зниження чутливості до яскравості, кольору, контрастності призводить до того, що увага дитини не привертається яскравими кольоровими об'єктами, оскільки фізіологічна інтенсивність їх значно знижена. На думку Л.Г.Григор'євої для компенсації порушень уваги необхідне якісне покращення діяльності активуючої і аналізуючої систем головного мозку, а також покращення функціональних можливостей аналізаторів, які обумовлюють особливості зосередження і підтримання уваги.

РОЗВИТОК УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В НОРМІ І ПРИ ПОРУШЕННЯХ ЗОРУ

Основними видами уваги в дошкільному віці є мимовільна і довільна увага. Механізмом мимовільної уваги є безумовний орієнтовний рефлекс, який відіграє важливу пристосувальну роль в житті дитини (Б.Г.Ананьєв). Насамперед цей рефлекс проявляється в тому, що при дотику до губ і шкіри обличчя новонароджена дитина відкриває рота, кривить губи і повертає голову у бік подразнення, тобто робить ряд орієнтувальних реакцій (Є.О.Мілер'ян). Деякі дослідники називають цей вид уваги «харчовим зосередженням» (М.П.Фігурин, М.П.Денисова). крім того, увага новонароджених дітей проявляється ще у так званому «лабіринтному зосереджені», оскільки виникає під час погойдування дитини, що викликає подразнення у півкружних каналах лабіринту, внаслідок чого рухи

дитини затримуються, крик припиняється, тобто виникає загальне гальмування її діяльності.

По мірі розвитку нервової системи дитини безумовно-рефлекторна увага починає виникати і під впливом інших подразників. Так, дослідження І.М.Касаткіна показали, що мимовільна увага дитини може проявляється у вигляді зорового і слухового зосередження вже на другому тижні її життя. Воно виражається в тому, що при лунанні дзвоника або іншого звукового подразника малюк замовкає, припиняються його рухи. В такому положенні дитина знаходиться до того часу, поки не припиниться сигнал подразника. На третьому-четвертому тижні стає помітним зосередження дитини на голосі дорослої людини, яка розмовляє з нею: малюк замовкає, рухи припиняються. Безумовнорефлекторна увага до зорових подразників виникає, за даними М.Л.Фігурина і М.П.Денисової, в кінці першого і на початку другого місяця. Погляд дитини починає затримуватись на блискучих і яскравих предметах, які знаходяться близько до її обличчя. Так, на 3-5 тижні ця фіксація може тривати біля 5 секунд, а наприкінці 2-го місяця життя – декілька хвилин. Б.Г.Ананьєв називає фіксацію погляду на світло і світлі поверхні початковою формою зорової уваги, зосередження на звукових подразниках – початковою формою слухової уваги.

Отже, протягом перших двох місяців життя дитини організовується в безумовно-рефлекторній діяльності. Тому дитина з глибокими порушеннями зору так само, як і дитина з нормальним зором, з моменту народження реагує лише на різкі звуки, на третьому тижні спостерігається орієнтовний рефлекс на гучний звук, а в кінці першого місяця життя – на людський голос. Це стає причиною того, що деякі батьки дітей з порушеннями зору тільки наприкінці другого місяця життя помічають відсутність зорового контакту з дитиною і саме це стає предметом їх занепокоєння (Л.І. Солнцева).

В 2,5-3 місяці у дитини починають виникати умовні орієнтувальні реакції, що мають ознаки умовно-рефлекторної уваги. Вони проявляються у повертанні голови і очей дитини на звук. Цей вид організації діяльності, на думку М.М.Щелованова, виникає внаслідок багаторазового повторення спільної дії зорових і слухових подразників. З моменту встановлення цього зв'язку, тобто повертання голови у бік озвучених предметів, виникає значно більше причин для одержання зорових подразнень, і тим самим, для привернення до них уваги. Після четвертого місяця життя розвиток мимовільної уваги у

дитини з нормальним зором тісно пов'язаний з розвитком взаємодії зору і слуху, оскільки лише така взаємодія забезпечує дитині предметність сприймання, виділення окремих властивостей об'єктів.

Для розвитку дітей з порушеннями зору важливого значення набуває вивчення перебігу моторних реакцій на слухову стимуляцію дітей, можливості орієнтації голови, очей, тіла до звукових подразників, розвиток рухів на звук, а також використання дитиною слухової інформації і локалізації об'єктів в просторі для пізнання навколишнього світу. Але інформація, яку отримує малюк з порушеннями зору завдяки слуху, відрізняється від зорової. Дитині потрібно досить довго тренуватися, щоб навчитися зосереджуватися за допомогою слуху і ефективно використовувати слухове зосередження в пізнанні навколишнього світу (Л. Хювярінен). Сліпа дитина досить довго чує суб'єктивно і довше встановлює зв'язок між звуком, який чує і об'єктом, який звучить. Американський психолог Т.Катсфортс вказує на те, що даний зв'язок не може бути продуктивною до того часу, поки у дитини не виникнуть локомоції. В нормі локомоції є характерною особливістю прояву ранніх форм уваги на другому і третьому місяцях життя дитини. У дитини на звернену до неї мову близьких дорослих збільшується зорове зосередження, з'являється посмішка, збільшується рухливість рук і ніг тощо. При глибоких порушеннях зору виникнення локомоцій затримується, оскільки виділення і диференціація слухових уявлень у дитини з тісно пов'язані з розвитком її рухів.

З другого півріччя життя розвиток мимовільної уваги цілком залежить від формування дитячих інтересів. З п'ятого-шостого місяця життя об'єктом уваги у малюків з нормальним зором частіше за все стає предмет, яким він маніпулює. Коли дитина навчиться маніпулювати предметом, розбирати його, складати певним чином, дитина отримує можливість самостійно змінювати його зовнішній вигляд. Така можливість викликає значну активність дітей, яка є важливою умовою підтримання і розвитку уваги. В нормі з 6 місяців збільшується відстань до об'єктів, на яких дитина фіксує свій погляд, а також тривалість зосередження на них, до кінця першого року життя дитина може діяти з декількома предметами, а це говорить про розподіл уваги і про збільшення її обсягу.

Вивчення розвитку уваги у дітей першого року життя з нормальним зором показав, що час зосередження уваги дитини по відношенню до рухливих об'єктів в 3-4 рази більший, ніж до

нерухливих, і в 4-5 разів більше до людини, ніж до інших об'єктів. Протягом всього першого року, а також в більш пізні періоди життя дитини дорослий є найбільш сильним подразником, який здатний викликати і підтримати увагу дитини. Велике значення для розвитку уваги дитини набуває оволодіння дитиною ходьбою, оскільки збільшується кількість об'єктів, які потрапляють в сферу діяльності дитини. Дитина може самостійно розбирати і збирати іграшки, маніпулювати різними предметами, тривалість такого зосередження в нормі сягає 10 хвилин для дітей першого року життя.

За результатами досліджень І.В.Блінікової, яка розглядала роль зорового досвіду в розвитку психічних функцій, діти з глибокими порушеннями зору у віці від 6 до 12 місяців малоактивні, їх увагу важко привернути, вони не проявляють зацікавлення тестовим матеріалом і не намагаються дослідити оточуюче середовище, свою увагу вони зосереджують на руховій і звуковій активності батьків. Між 9 і 12 місяцями діти з глибокими порушеннями зору ще не вміють розподіляти свою увагу між спілкуванням з батьками і заняттям улюбленою діяльністю на відміну від дітей без зорових порушень, у яких вже в 5-6 місяців спостерігається розподіл уваги. Вона робить висновок про те, що зорова депривація приводить до зменшення інформаційної і стимульної інформації, яка потрапляє через зоровий аналізатор, а це в свою чергу відбивається на когнітивному, емоційному і соціальному розвитку дитини. Звукова ж інформація в ранньому віці «не является хорошим стимулом не для розвитку рухів, не для пізнання світу». На її думку розвиток уваги у дітей раннього віку з порушеннями зору залежить передусім від стимулювання активності дитини дорослим і від спілкування дитини з ним.

На це вказують і спостереження Л.І.Солнцевої, яка вказує, що порушення пізнавального інтересу залежить від малорухливого способу життя дитини. Так, діти з порушеннями зору практично оволодівають ходьбою у віці від року до двох, але з першими спробами самостійно пересуватися у дитини виникає страх невидимого простору. Перші падіння гальмують її прагнення самостійно пересуватися. Відчуваючи невпевненість при самостійному пересуванні, діти як правило більше сидять, стають малорухливими і тому кількість об'єктів з якими дитина діє є набагато меншою, ніж у малюка з нормальним зором. Як правило батьки самі пропонують дитині іграшки для гри, не стимулюючи

дітей самостійно їх взяти, підповзаючи до них, тому пізнавальний інтерес, від якого залежить подальший розвиток мимовільної уваги, в цьому віці у дітей з порушеннями зору набагато менший, ніж в нормі.

Розвиток довільної уваги у дітей передусім пов'язують з виникненням і розвитком другої сигнальної системи у дітей і її взаємодії з першою. На думку Є.О.Мілер'ян, «довільна увага виникає тоді, коли механізм умовних рефлексів досягає такого розвитку, при якому дитина починає розуміти і опановувати мовою». Для розв'язання питання про онтогенез довільної уваги особливе значення мають фундаментальні дослідження О.Г.Іванова-Смоленського і його школи, в яких були висвітленні закономірності взаємодії першої і другої сигнальних систем в процесі розвитку людини, які дають підставу для висновків про виникнення видів уваги.

Також підтримує даний підхід і О.Р.Лурія, він пов'язує розвиток довільної уваги з розвитком предметної діяльності і мовлення. Так в процесі розвитку предметної діяльності і мовлення дитина починає виділяти важливі властивості речей та позначає їх назвами, разом з цим зміцнюється сприймання дитини, яке набуває предметний характер. Виділення за допомогою мовлення окремих предметів та їх властивостей привносить нові риси в організацію уваги дитини, придає його орієнтовній діяльності складний організований характер. З розвитком предметної діяльності і мовлення виникає складне осмислене предметне сприймання. Під впливом спілкування дитини з дорослим та вказівок дорослих формується довільна увага.

М.Ф.Добринін визначає, що увагу, яка виникає без свідомо поставленої мети в залежності від почуття задоволення або незадоволення потрібно розглядати як мимовільну і вона переважає саме у дітей раннього і дошкільного віку, в старшому дошкільному віці починає з'являтись довільна, активна увага, пов'язана зі свідомо поставлено метою і вольовим зусиллям. Її виникнення є важливим новоутворенням в психіці дитини, довільна увага виникає не з мимовільної, а в процесі активної взаємодії з дорослим.

Відповідно до історичного підходу у розкритті проблем уваги Л.С.Виготський виділяє дві основні лінії: лінію натурального розвитку уваги і лінію її культурного розвитку. Лінія натурального розвитку уваги пов'язана з природнім виникненням окремих домінант (харчової, зорової, слухової тощо). Розвиток уваги в даному випадку є функцією загального органічного розвитку дитини і

розвитку її центральної нервової системи, її нервових апаратів і функцій. Цей процес переважає на першому році життя дитини і відбувається протягом всього життя людини.

Лінія культурного розвитку уваги бере початок також з моменту народження при першому соціальному контакті дитини з оточуючими його дорослими. Кінцева мета такого розвитку полягає у оволодінні дитиною власною увагою, формуванні у неї здатності керувати нею, що і складає сутність довільності будь-якого психічного процесу.

Процес розвитку довільної уваги дитини з самого початку опиняється в складній ситуації. З одного боку оточуючі предмети привертають увагу дитини, а з іншого – дорослі прагнуть спрямовувати увагу дитини на певні об'єкти, використовуючи стимули-вказівки. Поступово дитина починає активно приймати участь в даному процесі, звертаючи увагу дорослих на ті предмети, які її цікавлять. Використовуючи вказівні жести, дитина починає організовувати свою власну увагу, перші спроби якої приходяться як раз на старший дошкільний вік.

Л.С.Виготський на прикладі дослідження описав, як це відбувається. В грі дітям пропонувалося здогадатися, в яких саме чашечках, що стояли перед ними, знаходяться горіхи. Чашки були однакового розміру, форми, всі були прикриті картонками, одні з яких світло-сірого кольору, інші – темно-сірого. Горіхи були тільки в чашках з темно-сірими кришками. За умовами гри, якщо дитина знаходила чашку з горіхом, то забирала його собі, якщо помилялася, то платила «штраф».

Спочатку завдання дитина вирішувала шляхом проб і помилок, не помічаючи, що горіхи знаходяться в чашках з темно-сірими кришками. Дослідження повторювалося більше 45 разів, але дитина не знаходила закономірності, природно, що вона засмучувалася. Коли її вдалося заспокоїти, запитали про причини вибору. На що дитина відповіла: «Мені здається, що горіх переходить з однієї чашки в іншу». Тоді дорослий на очах у дитини клав горіх в чашку і вказівним пальцем вказував на темно-сіру кришку. Наступним вказівним жестом він вказував на світло-сіру кришку, якою була прикрита чашка. Виявилося, що даного вказівного жесту було достатньо для того, щоб привернути увагу дитини до потрібної ознаки, яку в подальшому вона використовувала в своїй діяльності.

Таким чином, в процесі аналізу питання про поетапність розвитку довільної уваги Л.С.Виготський виділяє три основні моменти:

- ✓ спрямування уваги дитини дорослим,
- ✓ участь дитини в звертанні уваги дорослих на предмети, які її цікавлять,
- ✓ організація власної уваги.

Отже, Л.С.Виготський визначив основні етапи розвитку уваги в дитячому віці. Ним показана роль дорослого як посередника і необхідність педагогічних дій в процесі якісної перебудови елементарної форми уваги дітей у вищу психічну функцію.

Робота Л.С.Виготського була продовжена О.М.Леонтьєвим, який пов'язує процес вікового розвитку уваги з впливом зовнішніх стимулів. Відповідно до його наукової позиції, розвиток довільної уваги в дитячому віці являє собою процес оволодіння дитиною прийомами поведінки. Так, дорослі, які приймають участь у вихованні дитини, постійно використовують різноманітні стимули для того, щоб спрямувати увагу дитини на потрібні предмети. Такими стимулами є оточуючи предмети, мовлення дорослих, окремі слова.

Проблема організації і розвитку дитячої уваги розроблялася С.Л.Рубінштейн, який залишив в психології цікаві, актуальні в теоретичному і практичному відношеннях ідеї про розвиток уваги дитини. С.Л.Рубінштейн, наводить приклад, коли будь-який предмет привертає увагу дитини і вона починає маніпулювати з цим предметом іноді більше 40 разів (відкривати і закривати двері та інше). Цей факт, на думку С.Л.Рубінштейн, свідчить про те, що емоційне відношення до діяльності значно підвищує зосередженість уваги і саме це необхідно враховувати для подальшого розвитку уваги у дитини. Самим суттєвим в розвитку уваги він називає інтелектуалізацію, яка відбувається не ізольовано, а в тісному взаємозв'язку з загальних розумовим розвитком дітей. Так, якщо спочатку основою уваги являється чуттєве відношення до об'єктів і явищ, то в подальшому дитина набуває здатності зберігати увагу мислиннєвих зв'язках. Відповідно до його поглядів, домінуюче значення соціальних факторів залишається вирішальною умовою розвитку довільної уваги в онтогенезі, тобто в процесі навчання і виховання під керівництвом дорослого.

Б.Г.Ананьєв, розглядаючи проблему виховання уваги, те ж надає великої ролі дорослому у формуванні і становленні довільної уваги.

Також він зазначає, що спочатку довільна увага формується з усвідомлення необхідності і відповідальності, де найбільш яскравим проявом даного процесу є розвиток стійкості уваги, тобто намагання чинити опір випадковим перешкодам в процесі роботи.

В своїй роботі Б.Г.Ананьєв приводить результати дослідження Бейрля, який вивчав розвиток стійкості уваги по максимальному перебігу дитячої ігрової діяльності в різні вікові періоди. Так, у дітей за спостереженнями Бейрля: від 1,5 р. до 1 р. стійкість уваги складає 14,5 хвилин, від 1р. до 2-х р. – 21 хвилина, від 2-х р. до 3-х р. – 27 хвилин, від 3-х р. до 4-х р.– 50 хвилин, від 4-х р. до 5-ти р. – 83,3 хвилини, від 5-ти до 6-ти – 96,6 хвилин. Не дивлячись на умовний характер цих даних, вони свідчать про своєрідне стрімке зростання стійкості уваги в дошкільному віці. Б.Г.Ананьєв пов'язує різке зростання стійкості уваги зі змінами умов і форм ігрової діяльності, яка відбувається під безпосереднім керівництвом дорослого. Дитина переходить від гри з окремими предметами до колективної гри, що вимагає від неї тривалої і стійкої діяльності і тим самим обумовлює розвиток важливих рис довільної уваги.

В сучасних дослідженнях психічного розвитку дітей розвиток уваги розглядається у взаємозв'язку з розвитком інших психічних процесів таких, як сприймання, пам'ять, мислення (Н.Л.Агеносова, З.М.Істоміна, В.С.Мухіна, О.М.Подд'яков та ін.).

При вивченні розвитку довільної пам'яті у дітей дошкільного віку З.М.Істоміна помітила, що ознаки довільної поведінки, спрямовані усвідомленою метою, з'являються у дитини 4-5 років, оскільки саме в цьому віці дитина починає ставити перед собою свідомі цілі. Таким чином, тепер і діяльність, і увага починають спрямовуватися усвідомленими словами та завданнями. Очевидно саме на даному етапі розвитку дитина, спираючись на конкретні дані образів об'єктивної дійсності, може сформулювати мету своєї діяльності і організувати відповідно до неї свою поведінку.

На думку О.М.Подд'якова, протягом дошкільного віку увага дитини стає не лише стійкішою, ширшою за об'ємом, але й ефективнішою, особливо це проявляється при формуванні у дитини довільних дій. При вивченні у дітей 3-6 років особливостей автоматизації дій, О.М.Подд'яковим були отримані дані, які свідчать про підвищення ефективності уваги при формуванні дії. В експериментальному дослідженні, дитині пропонувалося гасити різнокольорові лампочки, які запалювалися на пульті у певній

послідовності, реєструвалася кількість орієнтовних реакцій на сигнали (лампочки) і об'єкти дії (кнопки). На відміну від дітей молодшого дошкільного віку 3,5 – 4 років, які довго не могли встановити розташування лампочок в просторі і послідовність їх запалювання, дошкільники 5 – 6,5 років знаходили їх одним-двома рухами голови. До кінця дошкільного віку поступово з'являється досвід керування своєю увагою, уміння самостійно її організовувати, свідомо спрямовувати на певні об'єкти, явища, утримувати увагу на них.

Проводячи дослідження розвитку довільного сприймання у дітей дошкільного віку, Н.Л.Агеносова пропонувала увазі дітей нескладну по змісту картинку, вона фіксувала час її розглядання дітьми. При цьому спеціально замірювався інтервал часу між моментом, коли погляд дитини вперше звертався до картинки, і моментом, коли дитина відволікалася від неї. Середній час, який затрачували діти різного віку на вільне розглядання картинки, показує, що стійкість уваги – зосереджене розглядання – зростає від молодшого до старшого дошкільного віку майже в 2 рази (з 6,8 до 12,3 секунди).

Працюючи в галузі дитячої психології, В.С.Мухіна відмічає, що формування довільності психічних процесів відбувається під впливом нових видів діяльності, якими оволодіває дошкільник, нових вимог, що висувають дорослі. Протягом дошкільного віку у зв'язку з ускладненням діяльності дітей і їх загальним розумовим розвитком, увага набуває більшої зосередженості і стійкості. Так, якщо молодші дошкільники можуть грати в одну і ту ж саму гру 25 – 30 хвилин, то до 5 – 6 років тривалість гри зростає до 1 – 1,5 годин. Це пояснюється тим, що гра поступово ускладнюється і інтерес до не підтримується постійним введенням нових ситуацій (В.С.Мухіна, О.П.Подд'яков). Тривалість розглядання картинки збільшується до кінця дошкільного віку приблизно вдвічі; дитина шести років краще усвідомлює картинку, ніж молодший дошкільник, виділяє в ній більше цікавих для себе деталей.

В.С.Мухіна зазначає, що основні зміни уваги в дошкільному віці відбуваються завдяки тому, що діти вперше починають керувати своєю увагою, свідомо спрямовувати її на певні предмети, явища, утримувати її на них, використовуючи для цього деякі засоби. Витоки довільної уваги лежать поза особистістю дитини. Це означає, що самий по собі розвиток мимовільної уваги не призводить до

виникнення довільної уваги. А довільна увага формується завдяки тому, що дорослі включають дитину в нові види діяльності і за допомогою певних засобів спрямовують і організовують її увагу.

Окрім ситуативних засобів, розвиток довільної уваги тісно пов'язаний з мовленням (Л.І.Малашинська, В.С.Мухіна, А.А.Осипова). Чим краще у дитини розвинене мовлення, тим вищий у неї рівень сприймання і тим раніше формується довільна увага. В дошкільному віці довільна увага формується в зв'язку з загальним використанням мовлення в регуляції поведінки дитини. Спочатку дорослі організовують увагу дитини за допомогою словесних вказівок, а пізніше дитина сама починає словесно визначати ті предмети і явища, на які необхідно звернути увагу, для того щоб добитися необхідного результату. По мірі розвитку плануючої функції мовлення дитина набуває здатності заздалегідь організовувати свою увагу в майбутній діяльності, сформулювати словесно, на що повинна орієнтуватися. Спостереження В.С.Мухіної показали, що починаючи зі старшого дошкільного віку діти стають здатними зосереджувати свою увагу на діяльності, яка має для них інтелектуально значимий інтерес (ігри-головоломки, загадки, завдання навчального типу).

Вивчаючи процес вікового розвитку уваги, Г.О.Люблінська зазначає, що до моменту народження кора головного мозку ще не оформлена і її інтенсивний розвиток відбувається протягом 2 - 2,5 років, тому діти раннього віку не здатні тривало і стійко зосереджуватися будь на чому. У дитини раннього віку 2 – 2,5 років тільки в результаті тренування нервових процесів у різних видах організованої діяльності формується здатність до більш тривалого і стійкого зосередження. Вона вказує на те, що з усіх якостей уваги саме стійкість має найбільше значення. Для дітей віком 2 – 3 роки характерна незначна стійкість уваги, особливо вона коливається під час вільної діяльності дитини, увага дитини постійно перескакує з одного предмета на інший, в таких випадках збереження однієї домінанти не переважає 3 – 4 хвилини. В спеціально організованій діяльності стійкість уваги більша і може тривати до 7 – 10 хвилин. У дітей середнього дошкільного віку домінанта може зберігатися 25 – 30 хвилин, а іноді і більше. Діти старшого дошкільного віку, які захоплені виконанням цікавої для них діяльності (сюжетно-рольова гра, ліплення, конструювання), в змозі зберігати зосередженість протягом години.

Поряд з стійкістю уваги Г.О.Люблінська розглядає і причини неуважності, основними з яких виступають перевтома дитини та її недостатня активність. Для подолання неуважності в результаті перевтоми вона пропонує правильно організувати режим життя дитини та не переобтяжувати її великою кількістю вражень. Подолання другої причини неуважності можливо забезпечити активним включенням дитини в навчально-виховний процес, дитина повинна не пасивно слухати педагога, але спостерігати і активно діяти разом з ним: рахуючи зайчиків, створюючи візерунки, малюючи ілюстрації до прослуханих казок. Таким чином, виникаючий в корі головного мозку осередок нервового збудження, легко притягує до себе інші подразники, стає особливо сильним і зберігається тривалий час. Педагог в результаті організації діяльності дитини викликає її розумову активність і тим самим розвиває стійкість уваги.

Дослідження, проведені Т.В.Пєтуховою показують, що старші дошкільники рідше і набагато менше відволікаються від роботи на сторонні об'єкти, ніж діти середньої і молодшої груп. Якщо в 2р.6міс. – 3р.6міс. при тривалості діяльності 17,5 хвилини (розкладання шматочків кольорового паперу в коробочки) діти відволікаються в середньому 7-8 хвилин, то 5 – 6 -річні дошкільники були зайняті діяльністю майже в 4 рази більше (62,8 хвилини), а середня тривалість відволікань спала до 1,6 хвилини.

Експериментальні дослідження В.В.Ночовкіної показали, що зростаюча стійкість домінанти свідчить про зниження втомлюваності дітей при виконанні певної розумової роботи. Запропонувавши дітям середньої і підготовчої груп варіанти завдання Бурдона (діти повинні, швидко переглядаючи рядки, що складаються з п'яти геометричних фігур, які чергуються в різній послідовності, накреслити різними способами квадрат і трикутник), В.В.Ночовкіна виявила, що у дітей підготовчої групи регулярно збільшується кількість фігур, які вони переглядають, тобто підвищується темп роботи і її якість (зменшується кількість помилок).

Порівняння отриманих результатів показало, що з віком підвищується роль вправ в обраному виді діяльності дитини. Так, якщо у дітей середньої групи різниця в кількості знаків, які переглянула одна дитина (в середньому) до початку і після 6 днів вправ (по 7 – 8 хвилин щодня), становила +14 об'єктів (за 3 хвилини), то в семирічних дітей вона збільшилася на 51. Після вправ

підвищилася і якість роботи, тобто стійкість уваги змінюється внаслідок систематичного вправляння.

Наведені дані показують, що діти підготовчої групи швидше, ніж середньої, засвоюють вимоги нової роботи. На дітей старших груп більше впливає процес вправляння: стійкість уваги зростає, кількість помилок і попусків різко зменшується. Найбільш значними виявилися відмінності в стійкості уваги в старших дошкільників залежно від особливостей їх діяльності. Найменше втомлює дітей невимушена, творча гра, бо вона не ставить до їх розумової діяльності високих вимог. Найбільш напруженою виявляється словесна форма діяльності – заняття лічбою, бесіда про прослухане, відповіді на запитання. Ця робота викликає найбільше напруження уваги і відповідно більшу втомлюваність.

За даними досліджень В.В.Ночовкіної, середня кількість відволікань дітей середньої, старшої і підготовчої груп дитячого садка під час заучування вірша становила 3,7 рази, на заняттях з лічби – 2,7 рази, під час занять, на яких треба шукати відповіді на запитання до прослуханого оповідання, діти відволікалися всього 1,8 рази. Отже, різні види занять ставлять до активності дітей різні вимоги, що відразу проявляється стійкості їх уваги.

Також, В.В.Ночовкіна в своєму дослідженні визначає, що на стійкість уваги значно впливають індивідуальні особливості дітей, особливості їх темпераменту. Як показують дослідження, стійкість уваги у стриманих, урівноважених дітей у 1,5 – 2 рази більша, ніж у збудливих.

В своєму дисертаційному досліджені Л.П.Набатникова розглядає залежність стійкості уваги та її динаміки. Так нею було проведене вивчення стійкості уваги і її динаміки у дітей 4 – 5 років і 6 – 7 років з використанням коректурних таблиць, які ускладнювались з кожним етапом дослідження. Були виявлені якісні відмінності, які характеризують вікові особливості стійкості уваги у досліджуваних. В середньому дошкільному віці відбувається швидкий розвиток ігрової діяльності, який визначає збереження стійкості уваги на предметах, оточуючих дитину. Старший дошкільний вік характеризується розвитком навчальної діяльності, тому увагу дитини привертають передусім еталонні системи, що виступають як знаряддя практичної діяльності.

За результатами досліджень Л.П.Набатникової, вікові відмінності стійкості уваги обумовлені перевагою певного мотиву

діяльності. В середньому дошкільному віці переважає ігровий мотив, який надає значущості і позитивного емоційного забарвлення процесу виконання діяльності, створюючи таким чином передумови для ефективного функціонування стійкості уваги. В старшому дошкільному віці відбувається зміна значущості окремих мотивів діяльності. Мотив спілкування з дорослим, можливість виконувати завдання по інструкції дорослого визначає збереження стійкості уваги в діяльності навіть в тому випадку, коли ступінь складності діяльності досить виражений і дитині доводиться опрацьовувати новий спосіб діяльності для виконання отриманого завдання.

Як показують дослідження Л.П.Набатникової, особливості стійкості уваги та її динаміки визначаються також змістом матеріалу в діяльності дитини. Значимість змістовної сторони матеріалу обумовлена предметним світом, який оточує дитину, і розвитком навчальної діяльності. Зменшення емоційної привабливості матеріалу знижує його значимість та позбавляє дитину можливості утримувати увагу на об'єктах. В старшому дошкільному віці організація стійкості уваги досягається під впливом значимості спілкування з дорослим поруч з тим, що змістовна сторона матеріалу чинить значний стимулюючий вплив на прояв стійкості уваги.

Своєрідності психічної діяльності дітей дошкільного віку з порушеннями зору дозволяють судити про своєрідності довільної уваги дошкільників з порушеннями зору (Н.Г.Морозова, І.О.Сасіна, Т.П.Свиридюк, Л.І.Солнцева, В.О.Феоктістова).

Розкриваючи особливості виховання дітей дошкільного віку з глибокими порушеннями зору, В.О.Феоктістова звертає увагу на те, що саме порушення стійкості і переключення уваги заважає дітям з задоволенням включатись в колективну гру. Розвиток довільної уваги в дошкільному віці вона пов'язує з розвитком спостережливості (незряча дитина за допомогою дотику, зі зниженим зором - за допомогою зору і дотику), батьки і дорослі повинні доповнювати уявлення дитини, звертати їх увагу на суттєве.

Велике значення в роботі з дітьми Т.П.Свиридюк надає прямій вимозі уваги дітей, яку обов'язково повинен застосовувати педагог для активізації розумової діяльності «Увага!», «Приготувалися!» тощо.

Дослідження Н.Г.Морозової показують, що порушення зору в ранньому віці призводить до більш низької активності і недостатнього розвитку пізнавальних інтересів у дітей, що тягне за

собою загальний недорозвиток пізнавальної діяльності, в тому числі і порушення довільної уваги.

Дослідження Л.І. Солнцевої вказують на те, що при розмові з дітьми, які мають порушення зору, зоровий контакт дуже короткочасний: їх погляд бігає по приміщенню, супроводжується відповідними рухами голови і плечей, довго не затримуючи увагу на одному об'єкті. Діти знову і знову переходять до розглядання та дотикового обстеження то одного об'єкта то іншого, не затримуються на якомусь одному. Крім того, діти з порушеннями зору повільно розглядають картинки. Нечіткість сприймання картинки супроводжується пропусками частин предмету, цілих предметів і частин сюжету картинки. Дітям з порушеннями зору потрібно багато часу, щоб зрозуміти зміст запропонованої їм картинки. Діти зі зниженим зором страждають вузькістю обзору: вони сприймають картинку по частинам, переводячи погляд з однієї частини на іншу. Відповідно до даного дослідження ми робимо висновок про тісний взаємозв'язок особливостей сприймання залежно від ступеня зниження і характеру зору та порушень уваги у зороводепривованих дітей дошкільного віку. Це положення є важливим для визначення основних організаційних засад нашого констатувального експерименту.

Дисертаційне дослідження І.О. Сасіної було присвячене теоретичному узагальненню та експериментальному вивченню особливостей уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором, а також визначенню шляхів і способів розвитку у них зорової і слухової уваги. На підставі аналізу результатів експериментального дослідження нею було визначено, що:

- ✓ особливості розвитку зорової уваги при порушеннях зору опосередковуються ступенем і характером порушення зорового сприймання, яке значно знижує швидкість виконання завдання, а також характеризуються низьким та дуже низьким рівнями стійкості та продуктивності зорової уваги, на відміну від дітей з нормальним зором, у яких переважно визначається високий та середній рівні;
- ✓ розвиток стійкості та вибірковості слухової уваги у всіх категорій дітей знаходиться на середньому рівні, проте в основі їх сформованості лежать різні чинники: при нормальному зорі – співпраця зорового і слухового аналізаторів, при порушеному зорі – активізація слухового аналізатору, спрямована на компенсацію порушеного зору.

Запитання та завдання для самостійного опрацювання

1. Проаналізувавши вищевикладені матеріали та рекомендовану літературу, охарактеризувати зміст досліджень особливостей уваги, проведених у тифлопсихології:

- К.Бюрклен;
- К.Штумпф;
- П.Віллей;
- Ф.Цех;
- А.А.Крогіус;
- Л.А.Фоміна та П.М.Румянцева;
- О.Г.Литвак;
- Л.І.Солнцева;
- Л.П.Григор'єва;
- Н.Н.Зісліна;
- І.О.Сасіна.

2. Охарактеризуйте розвиток мимовільної уваги в нормі і при порушеннях зору.

3. Визначте роль діяльності у формуванні довільної уваги дітей дошкільного віку.

4. Відповідно до досліджень Л.С.Виготського опишіть етапи розвитку довільної уваги в дитячому віці.

Розкажіть про роль соціального фактору у формуванні довільної уваги дітей дошкільного віку в нормі і при порушеннях зору.

5. Користуючись результатами досліджень (Н.Л.Агеносова, З.М.Істоміна, В.С.Мухіна, О.М.Подд'яков та ін.), розкажіть про взаємозв'язок уваги та інших психічних процесів.

ДІАГНОСТИКА УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

ВИМОГИ ДО ПРОВЕДЕННЯ ДІАГНОСТИЧНОГО ОБСТЕЖЕННЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

До проведення психодіагностичного обстеження дітей з порушенням зору висуваються як загальні вимоги, так і спеціальні вимоги.

Загальні вимоги:

- для отримання достовірних результатів важливо встановити продуктивний контакт і взаєморозуміння психолога і дитини;
- оцінюючи рівень розвитку психічної діяльності дитини дошкільного віку необхідно включити її в ведучу для її віку активну ігрову діяльність;
- варто використовувати зміну видів діяльності, при швидкій втомі провести з дитиною фізкультхвилинку;
- методики, які використовуються для вивчення дітей, повинні бути зручними для користування, мати можливість математичної обробки даних, а також враховувати особливості процесу виконання завдань (В.І.Лубовський); аналіз отриманих результатів повинен бути якісно-кількісним: якісний аналіз дозволяє виявити особливості психічного розвитку дитини і її потенційні можливості, а кількісні оцінки використовуються для визначення ступеня вираженості того чи іншого показника, що полегшує в свою чергу розмежування норм і патологій, дозволяє порівнювати результати, отримані у дітей з різними порушеннями розвитку;
- вибір якісних показників не повинен бути випадковим, а визначатися їх здатністю відображати рівні сформованості психічних функцій, порушення яких є характерним для дітей з порушеннями в розвитку;
- для оптимізації процедури обстеження повинен бути продуманий порядок запропонованих завдань, деякі дослідники (А.Анастазі, В.М.Блейхер) вважають доцільним розташовувати завдання за ступенем зростання складності від простого до складного для з'ясування потенційних можливостей дитини, інші автори (І.О.Коробейніков, Т.В.Розанова) пропонують чергувати прості і складні завдання для профілактики втоми.

Спеціальні вимоги, які висуваються до організації діагностичного обстеження з дітьми дошкільного віку, які мають порушення зору:

- достатня освітлюваність (загальна освітлюваність в приміщенні повинна бути 1000 лк, на робочому місці дитини – 400-500лк), для цього, крім загального освітлення кімнати, кабінету, обов'язково використовуються софіти;
- обмеження зорового навантаження (5-10 хвилин в молодшому і середньому дошкільному віці і 15-20 хвилин в старшому дошкільному віці); режим зорової роботи встановлюється офтальмологом відповідно до діагнозу і характеру захворювання дитини;
- адаптація психодіагностичних методик для дітей з порушенням зору по процедурі дослідження, тобто збільшення часу на експозицію стимульного матеріалу: оскільки у дітей з порушенням зору при виконанні різноманітних завдань можливий суксессивний спосіб зорового сприймання тестового матеріалу (полягає в послідовній обробці інформації на вербально-логічному рівні), тому час експозиції потрібно збільшити в 2 рази. В залежності від особливостей зорового сприймання час виконання завдання можна збільшити від 2 до 10 раз; виконання завдань на основі дотикового обстеження потрібно збільшити в 2-3 рази порівняно з виконанням завдань на основі зору.
- переважне використання вербального типу завдань, які не потребують напруження зорового аналізатору, але в той же час дозволяють дослідити когнітивні процеси, спеціальні здібності, особистісну сферу досліджуваного з порушеннями зору.
- особливі вимоги до стимульного матеріалу.

Стимульний матеріал повинен відповідати ряду умов:

✓ пропорційність співвідношення предметів по величині відповідно до співвідношення реальних об'єктів;

✓ співвідношення з реальним кольором об'єктів;

✓ чітке виділенні ближнього, середнього, заднього планів.

Підбирати стимульний матеріал потрібно враховуючи режим зорового навантаження (додатки 1 і 2 на с.55, 56).

КОМПЛЕКСНА МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

ДІАГНОСТИКА ЗОРОВОЇ УВАГИ

Візуальний (знаковий) варіант методики «Коректурна проба»

(«Знайди і викресли» Р. С. Нємова)

Мета: вивчення динаміки зміни стійкості і продуктивності уваги дитини в часі методом коректурної проби.

Матеріал і обладнання: бланк з зображенням простих фігур (додаток 3 на с.57), годинник з секундною стрілкою, протокол для фіксації параметрів уваги (додаток 4 на с.58), простий олівець.

Описання методики: дитина працює по інструкції з малюнком, на якому зображені прості фігури. Їй дається завдання шукати і закреслювати зірочку лінією, а прапорець обводити кружечком. Дитина працює 2,5 хвилини, протягом яких п'ять разів підряд (через кожні 30 секунд) їй говорять «починай» і «стоп». На малюнку психолог відмічає ті місця, де даються відповідні команди.

В протоколі методики «Коректурна проба» фіксують:

t – час, що становить 30 і 150 секунд;

N – кількість опрацьованих стимулів;

m – кількість правильно визначених стимулів;

n – кількість помилково визначених стимулів, з них: r – кількість неправильно визначених стимулів та p – кількість пропущених стимулів.

Для методики «Знайди і викресли», на основі зафіксованих в протоколі даних, визначають наступні показники для п'яти тридцяти секундних інтервалів та загального часу виконання завдання: зміна швидкості вибору, точність виконання завдання, показник продуктивності і стійкості уваги.

Інструкція: «Зараз ми з тобою пограємо в таку гру: я покажу тобі картинку, на якій намальовано багато знайомих тобі предметів. Коли я скажу «починай», ти по рядкам цього малюнку починаєш шукати і закреслювати зірочку лінією, а прапорець обводити кружечком. Це необхідно буде робити до того часу, поки я не скажу «досить». В цей час ти повинен будеш мені показати зображення предмета, який побачив останнім. Я відмічу на твоєму аркуші даний малюнок і знову скажу «починай». Після чого ти продовжиш шукати

і закреслювати малюнки. Так буде декілька разів, поки я не скажу «кінець», на цьому виконання завдання закінчиться. Покажи, якою лінією ти будеш закреслювати зірочку, а прапорець?»

Обробка та аналіз результатів.

Коефіцієнт швидкості виконання завдання (S) визначається за формулою:

$$S = \frac{N}{t}$$

Коефіцієнт точності виконання завдання (С) є умовним показником вибірковості уваги і визначається за формулою Уіппла:

$$C = \frac{m - r}{m + p}$$

Визначення точності і швидкості виконання завдання проводиться за таким принципом:

дуже високий рівень (показник С (S) приймає значення від 0,91 до 1);

високий рівень (від 0,76 до 0,9);

середній рівень (від 0,41 до 0,75);

низький рівень (від 0,26 до 0,4);

дуже низький рівень (від 0,11 до 0,25);

нульовий рівень (від 0 до 0,1).

А – показник стійкості та продуктивності уваги, визначався за формулою:

$$\mathrm{A} = \frac{0{,}5N - 2{,}8n}{t}$$

Аналіз показника стійкості та продуктивності уваги:

дуже високий рівень (показник А приймає значення вище 1,25);

високий рівень (від 1 до 1,25);

середній рівень (від 0,5 до 1);

низький рівень (від 0,25 до 0,5);

дуже низький рівень (від 0 до 0,25);

нульовий − нижче 0,1 або неправильне виконання завдання.

За всіма показниками *А* методики «Знайди і викресли» будується графік динаміки продуктивності і стійкості уваги, для чого

на осі абсциси викладають всі 30-ти секундні відрізки, а на осі ординат – показник продуктивності уваги (А). Аналіз такого графіку дозволяє в динаміці визначити зміни в часі продуктивності і стійкості уваги досліджуваних.

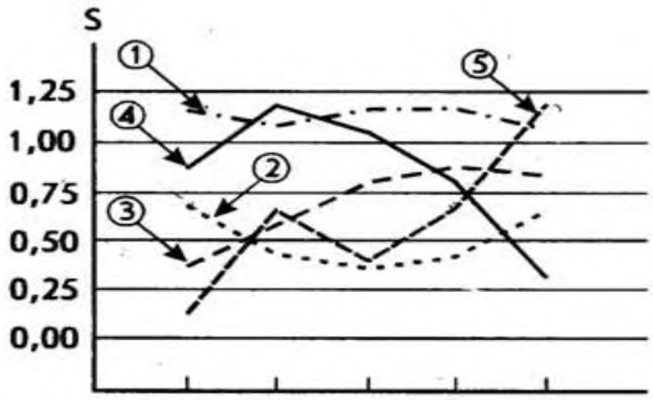

Зона дуже високо продуктивної уваги

Зона високо продуктивної уваги

Зона середньо продуктивної уваги

Зона низькопродуктивної уваги

Зона дуже низькопродуктивної уваги

Рис. Варіанти графіків стійкості та продуктивності уваги.

Стійкість уваги оцінюється наступним чином:

дуже високий рівень – всі точки на графіку не виходять за межі однієї зони, а сам графік нагадує криву 1;

високий рівень - всі точки графіку розташовуються в двох зонах аналогічно кривій 2;

середній рівень - всі точки графіку розташовуються в трьох зонах, а сам графік схожа на графік 3;

низький рівень – всі точки графіку розташовуються в чотирьох зонах, а крива схожа нагадує графік 4;

дуже низький рівень – всі точки графіку розташовані в п’яти зонах, а крива схожа на графік 5.

«Тест переплутаних ліній»

(адаптована методика А. А. Осіпової, Л. І. Малашинської)

Мета: дослідження стійкості і концентрації зорової уваги.

Описання методики: За методикою експерименту дитині пропонується малюнок з зображенням 10 переплутаних ліній розмірами 10×15 см (додаток 5 на с.58), що є оптимальним розміром індивідуального демонстраційного стимульного матеріалу для дітей зі зниженим зором. Початок кожної лінії має номер зліва, а кінці ліній пронумеровані справа. Номер початку і кінця однієї і тієї ж самої лінії не співпадають. Дитині пропонується простежити по порядку всі лінії

поглядом знайти кінець кожної лінії, при цьому не акцентується на тому, що діти не мають права допомагати собі будь-чим (палець, олівець, ручка). Діти повинні в слух назвати номер початку і кінця кожної лінії.

В протоколі методики фіксують:

t - час в секундах на знаходження кожної лінії;

N - кількість переплетених ліній (змінна становить від 1 до 10);

m – кількість правильно визначених ліній/

Інструкція: «Зараз ми з тобою пограємо. Будь уважний. На цьому малюнку зображені лінії, які переплутані між собою. Необхідно знайти початок і кінець кожної лінії. Будь уважним і розпочинай роботу».

Обробка та аналіз результатів:

Коефіцієнт успішності зосередженості уваги (*C*), визначається за формулою:

$$C = \frac{m}{N}$$

За коефіцієнтом С відбувається поділ дітей на 4 рівні успішності зосередженості уваги:

високий рівень: С = 1;

середній рівень: С = 0,8 - 0,9;

низький рівень: С = 0,5 – 0,7;

дуже низький рівень: С ≤ 0,4.

Для визначення рівня стійкості і концентрації зорової уваги враховується використаний час на виконання завдань методики, і отриманий нами коефіцієнт успішності зосередженості зорової уваги. Застосовуються наступні критерії:

Високий рівень: час, затрачений на виконання методики, становить 80 секунд і менше, при цьому показник С = 1.

Середній рівень:

1) затрачений час на виконання методики в межах 90 − 120 секунд, при цьому показник С = 1;

2) на виконання методики потребувалося менше 90 секунд, при цьому показник С = 0,8 − 0,9.

Низький рівень: затрачений час на виконання методики в межах 90 − 120 секунд, при цьому показник С = 0,5 − 0,9.

Дуже низький рівень:

1) на виконання методики потребувалося більше 120 секунд, показник $C = 0,5 - 0,9$

2) показник $C \leq 0,4$, при цьому час виконання методики не враховується.

Тест на вивчення стійкості і продуктивності уваги

(адаптований варіант субтеста методики Г.І.Россолімо)

Мета: вивчення рівня стійкості уваги та зміни її продуктивності протягом виконання завдання.

Матеріал і обладнання: протокол для фіксації параметрів уваги (додаток 6 на с.59), 10 карток з цупкого картону розміром 14×20 см; на кожну картку наноситься неоднакова кількість круглих отворів діаметром 3 мм в порядку ускладнення для проколювання. Один з отворів на кожній картці позначається зірочкою, яка означає початок проколювання. 10 аркушів паперу розміром 14×20, та такого ж розміру по 10 клаптиків щільної і тонкої тканини. На клаптик щільної тканини накладається аркуш паперу, на нього кладеться тонка тканина та картка з отворами, з усіх чотирьох кутків все скріплюється скріпками. Для проколювання досліджувані користуються брайлівським грифелем. Параметри уваги і час затрачений на виконання завдання фіксують в протоколі.

Для адаптації методики для дітей з порушеннями зору використовують картки темно синього і білого кольорів, відповідно тонка тканина підбирається біла і темно синя.

Описання методики: дитина працює по інструкції до карток, на яких розташовані круглі отвори. Їй дають грифель і пропонують починаючи з зірочки проколювати всі отвори підряд не роблячи пропусків. При цьому дитині показують початок, напрямок роботи; в результаті чого останній підкладений аркуш паперу повинен бути проколотим так само як і відповідна картка з отворами. В протоколі зазначається номер картки; фіксується час затрачений на виконання завдання з однією карткою; N – кількість отворів на одній картці; m – кількість пропусків або двійних проколювань, n – кількість правильних проколювань. Картки для проколювання пропонують

дитині відповідно до рівня складності: найлегша має 30 отворів, найскладніша – 110 отворів.

Визначення кількості помилок відбувається шляхом накладання бланку на аркуш з проколами досліджуваного.

Інструкція: «Зараз ми з тобою будемо виконувати досить цікаве завдання: я пропоную тобі уважно подивитись на картку з отворами, яка лежить перед тобою. Тобі потрібно знайти отвір з зірочкою на цій картці і починаючи з нього проколювати отвори не пропускаючи жодного з них. Працювати потрібно по годинниковій стрілці, виконуючи роботу зліва на право. Коли ти закінчиш, обов'язково скажи «готово», я дам тобі іншу карточку. Всього таких карточок 10, але всі вони різні».

Після інструкції з'ясовується, де у дитини права рука, де ліва, вибирається орієнтир справа і зліва.

В протоколі методики фіксують:

номер картки, t – час, N – кількість отворів на картці, m – кількість пропусків або двійних проколювань, n – кількість правильних проколювань.

Обробка і аналіз результатів:

1. Кількісний показник стійкості уваги під час виконання завдань за кожною з карток визначається за формулою:

$S = (n / N) \times 100\%$,

де, S - це відсоток стійкості уваги, n – кількість правильних проколювань, N – кількість отворів на картках.

2. Кількісний показник стійкості уваги під час виконання завдань за всіма картками визначається за формулою:

$S_{сер.} = S_1 + S_2 + S_3 + S_4 + S_5 + S_6 + S_7 + S_8 + S_9 + S_{10} / 10$

Для оцінювання застосовуються наступні критерії:

81-100% - високий рівень стійкості уваги;

61%-81% - середній показник стійкості уваги;

41%-61% - низький показник стійкості уваги;

21%-41% - дуже низький рівень стійкості уваги.

3. Точність виконання завдання (С) по кожній картці визначається за формулою успішності:

$$C = \frac{n}{(n + m)}$$

За коефіцієнтом С відбувається поділ дітей на 4 рівні:

високий рівень: С = 1;

середній рівень: С = 0,8 - 0,9;

низький рівень: С = 0,5 – 0,7;

дуже низький рівень: С ≤ 0,4.

Показник точності відображає не тільки ступінь стійкості і втомлюваності уваги, а також стан загальної працездатності дитини.

На основі отриманих даних будують графік (додаток 7 на с.59) і роблять висновок не лише про стійкість уваги, але й про динаміку працездатності протягом виконання завдання за 10-ти картками.

ДІАГНОСТИКА СЛУХОВОЇ УВАГИ

Вербальний варіант методики «Коректурна проба»

(адаптована методика П. М. Румянцевої, Л. А. Фоміної)

Мета: вивчення динаміки зміни продуктивності і стійкості уваги дитини в часі методом коректурної проби. Метод полягає в пошуку, розрізненні та визначенні на слух двох слів.

Матеріал і обладнання: бланк зі стимульним матеріалом до методики (додаток 8 на с.59), годинник з секундною стрілкою, протокол для фіксації параметрів уваги (додаток 9 на с.60), простий олівець.

Описання методики: Метод полягає в пошуку, розрізненні та визначенні на слух двох слів. Досліджуваному зачитується 40 випадкових слів, серед яких зустрічаються слова «кішка» і «стілець». Досліджуваний, коли почує слово «кішка», повинен плеснути в долоні перед собою, на слово «стілець» - вдарити долонями по столу. Швидкість читання становить - одне слово за 2 сек., пауза між словами - 1,5 – 2 сек., залежно від реакції досліджуваного на почутий стимул, швидкість читання слів регулюється за секундоміром. При цьому кожні 30 сек. п’ять разів підряд на бланку зі словами робилася відмітка, на тому слові, яке в цей час було прочитане.

В протоколі кожного варіанту методу «Коректурна проба» фіксують:

t – час, що становить 30 і 150 секунд; *N* – кількість опрацьованих слів; *m* – кількість правильно визначених стимулів;

n – кількість помилково визначених стимулів, з них: r – кількість неправильно визначених стимулів та p – кількість пропущених стимулів;

Інструкція: «Зараз ми з тобою пограємо. Я буду тобі називати різні слова, серед яких зустрічаються слова «кішка» і «стілець». Якщо ти почуєш слово «кішка», повинен плеснути в долоні перед собою, на слово «стілець» - вдарити долонями по столу».

Обробка і аналіз результатів:

Визначається коефіцієнт точності виконання завдання, умовний показник стійкості та вибірковості уваги, (C) за формулою Уіппла:

$$C = \frac{m - r}{m + p}$$

дуже високий рівень (показник С приймає значення від 0,91 до 1);

високий рівень (від 0,76 до 0,9);

середній рівень (від 0,41 до 0,75);

низький рівень (від 0,26 до 0,4);

дуже низький рівень (від 0,11 до 0,25);

нульовий рівень (від 0 до 0,1).

Методика «Так чи ні?»

(модифікація методики В.М.Когана і Е.А.Коробкової)

Мета: дослідження концентрації, стійкості, слухової уваги, яка вимагає її розподілу та переключення.

Матеріал і обладнання: бланк з твердженнями, протокол для фіксації результатів дослідження.

Описання методики: Дослідження відбувається в два етапи, на кожному з яких дається своя інструкція. Дитині пропонують прослухати прості твердження, на які вона повинна дати відповідь: «так» чи «ні», твердження зачитуються один раз, час для відповіді не обмежується.

Інструкція.

На першому етапі дітям пропонують наступну інструкцію: «Слухай уважно, якщо я говорю правильно, ти повинен відповідати: «так», а якщо неправильно – «ні». На даному етапі методики досліджуються стійкість і концентрація уваги, які вимагають від дітей швидкого осмислення інформації і виконання потрібного виду діяльності

На другому етапі інструкція змінюється: «Слухай уважно, якщо я говорю правильно, ти повинен відповідати: «ні», а якщо неправильно – «так». На цьому етапі дослідження вивчається

стійкість і концентрація слухової уваги в умовах діяльності, яка вимагає її розподілу та переключення.

Твердження, які пропонуються дітям:

Спідницю одягає дівчинка.

Весною опадає листя з дерев.

У вовка три хвости.

На санчатах катуються взимку.

На березі ростуть яблука.

Перед літом буває весна.

Зуби чистять щіткою.

Весною пташки відлітають в теплі краї.

Картоплю їдять сирою.

Новий рік зустрічають влітку.

Для кожного етапу методики оформлюється окремий протокол, в якому фіксують: кількість тверджень, запропонованих дитині; правильність їх виконання; час, затрачений на відповідь по кожному твердженню. Кожен протокол підлягає окремому аналізу.

Обробка і аналіз результатів.

Кількісний аналіз методики відбувається за таким принципом: кожна правильно виконана інструкція оцінюється в 1 бал:

10 балів – дуже високий рівень;

8-9 балів – високий рівень;

4-7 - середній рівень;

2-3 - низький рівень;

0-1 - дуже низький рівень.

Крім кількісних показників аналізуються наступні параметри:

1. розуміння інструкції;
2. темп виконання діяльності;
3. відношення до діяльності;
4. переважаюча установка: на швидкість чи якість.
5. вплив на результат діяльності попереднього виду діяльності (для другого етапу методики).

Методика «Складні інструкції»

(адаптований варіант методики «Складні інструкції» А.О.Крилова)

Завдання підбираються відповідно до сформованих у дітей старшого дошкільного віку знань, умінь і навичок, якими вони можуть легко оперувати не докладаючи зайвих зусиль.

Мета: оцінка властивостей довільної уваги, таких як обсяг, стійкість, переключення.

Матеріал і обладнання: список словесних інструкцій, протокол для фіксації результатів дослідження.

Описання методики: Завдання полягає в уважному прослуховуванні словесної інструкції і виконання дій відповідно до неї. Якщо після почутої інструкції дитина запитує, що їй робити далі, відповідають, що нехай робить так, як зрозуміла. Час для виконання словесних інструкцій не обмежується.

Інструкція: «Увага! Зараз я тобі зачитаю ряд інструкцій, кожна інструкція буде повідомлятися тільки один раз, після чого тобі потрібно її виконати так, як ти зрозумів. Якщо ти все зрозумів, починаємо».

Список словесних інструкцій:

1. Плесни 2 рази в долоні, якщо тобі вже виповнилося 5 років.
2. Намалюй коло, квадрат, трикутник і обведи першу фігуру.
3. Якщо ти почуєш у реченні слово «будинок» намалюй коло: «Олена вийшла з автобуса і пішла додому».
4. Порахуй до 5 і на початку нового рядочка напиши 3.
5. Якщо торт солодкий, а не солоний – намалюй коло.
6. Встань зі стільця, якщо я плесну в долоні 4 рази.
7. Якщо 1 менше за 3, то проведи хвилясту лінію.
8. Якщо я правильно порахую до 10, на початку нової строчки напиши 7.
9. Якщо я плесну в долоні, то ти підніми праву руку, якщо вдарю по столу – підніми ліву.
10. Якщо помідор – овоч, а не фрукт, то намалюй тут м’яч.

В протоколі методики фіксують: кількість інструкцій, запропонованих дитині; кількість помилково виконаних інструкцій; час, затрачений на виконання кожної інструкції.

Обробка і аналіз результатів.

Кількісний аналіз методики відбувається за таким принципом: кожна правильно виконана інструкція оцінюється в 1 бал:

10 балів – дуже високий рівень;

8-9 балів – високий рівень;

4-7 - середній рівень;

2-3 - низький рівень;

0-1 - дуже низький рівень.

Під час аналізу методики, крім кількісних, визначаються і якісні показники:

1. темп виконання діяльності;
2. розуміння інструкції;
3. тривалість утримання в пам'яті всіх частин інструкції;
4. інтенсивність зосередження уваги на виконанні інструкції;
5. переважаюча установка: на швидкість чи якість;
6. здатність швидко орієнтуватися в складній ситуації і переключати увагу на виконання діяльності відповідно до поставленого завдання.

При опитуванні досліджуваного з'ясовується, що при виконанні інструкцій було найважчим, чому він швидко або повільно виконував роботу, чи переживав, що може зробити помилки.

Відмова від виконання завдання розцінюється як незадовільний результат, який свідчить про недостатній розвиток довільної уваги у дітей дошкільного віку.

ВИВЧЕННЯ УМОВ ФОРМУВАННЯ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ

Психологічне спостереження за динамікою зосередженості на занятті (модифікований варіант методики М. В. Гамезо),

Мета: вивчення динаміки зосередженості уваги дітей старшого дошкільного протягом заняття.

Матеріал і обладнання: ручка, протокол фіксації результатів спостереження (додаток 10 на с.60).

Описання методики: спостереження проводять за однією дитиною на другому навчально-виховному занятті під час найвищого рівня працездатності у дітей дошкільного віку.

Під час спостереження заповнюють протокол, в якому фіксують:

1. прізвище та ім'я дитини, вік, діагноз по зору;
2. назва заняття, його час проведення;
3. відрізки часу в хв.: 1-5 хв., 6-10 хв., 11-15 хв., 16-20 хв., 21-25 хв.;

4. хід заняття, де вказують його основні структурні етапи: актуалізація опорних знань, подача нового матеріалу, повторення і закріплення;

5. факти спостереження, а саме перевага мимовільної чи довільної уваги, зовнішній прояв властивостей уваги − стійкість, концентрація, розподіл, переключення (нахиляє тулуб вперед,

пошукові рухи очей, затримка подиху при пояснені матеріалу тощо) та порушень уваги - розсіяності, відволікання та інертності (тре очі руками, не може виконати завдання до кінця, має рухову розгальмованість, сонливість та інше);

6. примітки, де вказують основні способи саморегуляції діяльності дитиною чи причини відволікання під час діяльності.

На основі даних протоколу здійснюють **індивідуальне оцінювання зосередження уваги** дитиною на занятті під час кожного відрізку часу за чотирьохбальною системою. Для кількісного аналізу результатів спостереження нами були розроблені наступні критерії:

5 балів – для включення в заняття достатньо 2-х хвилин, дитина дуже уважна і старанна, дисциплінована, від заняття не відволікають сторонні впливи, проявляє інтерес до виконуваної діяльності, вміє самостійно її контролювати;

4 – для включення в заняття достатньо 3-х хвилин, дитина достатньо уважна, сумлінно виконує вимоги педагога, рідко відволікається (тільки на зовнішні подразники), увага знижується у ситуаціях, коли необхідно діяти самостійно, під час заняття проявляє інтерес, але потребує контролю з боку педагога;

3 – для включення в заняття потрібно від 3-х до 4-х хвилин, дитина достатньо часто відволікається, буває порушує дисципліну, на 15 хвилині заняття виникають прояви рухового неспокою, після чого довго не може зосередитись для виконання завдання, потребує постійного контролю з боку педагога;

2 – для включення в заняття потрібно більше 4-х хвилин, дитина не здатна довго зосереджувати увагу, не може виконати завдання до кінця, втомлюється на 10 хвилині заняття, займається сторонніми справами, не орієнтується в тому, що відбувається на занятті.

Додатковим показником оцінювання зосередження уваги дитини є визначення прояву її активності на занятті:

- ✓ підвищена рухова активність,
- ✓ знижена рухова активність,
- ✓ пізнавальна активність.

Підвищена рухова активність характеризується наступними ознаками: окремі мовленнєві висловлювання, не пов’язані зі змістом заняття, гучне і прискорене мовлення, часте і поверхневе дихання, підвищена метушливість, різкі рухи головою, зайві рухові дії, часта зміна пози тіла, очі блистять, яскрава жестикуляція.

Знижена рухова активність характеризується такими ознаками: сонливий стан, часті позіхи, уповільнене, маловиразне, тихе мовлення, очі і рот напіввідкриті, уповільнені, в'ялі рухи, поза тіла змінюється рідко.

Пізнавальна активність проявляється у наступному: спокійна, зручна, невимушена поза, мовлення спокійне, правильне і виразне, рухи вільні, погляд зосереджений на педагогові.

Ранжування шляхів і способів керівництва увагою

Мета: виявлення шляхів і способів зосередження, підтримання і керівництва увагою дітей дошкільного віку з порушеннями зору на занятті за параметром домінантності.

Матеріал і обладнання: бланк з твердженнями (додаток 11 на с.60), ручка.

Описання методики: педагогам протягом 10 хвилин пропонується оцінити шляхи і способи керівництва увагою дітей на занятті методом ранжування надрукованих на бланку тверджень.

Інструкція: «Прочитайте уважно твердження, які характеризують способи і шляхи керівництва увагою. Розгляньте їх з точки зору важливості застосування для зосередження уваги дітей на занятті. Проранжуйте їх, оцінюючи від 1 до 9. Оцінку 1 – поставте праворуч від того твердження, яке на Вашу думку є найбільш важливим у зосереджені уваги дітей на занятті, оцінку 2 – поставте напроти твердження, яке менш важливе, ніж перше і так далі. Тоді оцінкою 9 у Вас буде оцінене твердження, яке найменш важливе, ніж всі інші. Слідкуйте, щоб оцінки-ранги не повторювались двічі».

Обробка і аналіз результатів.

До тверджень, які стоять на перших місцях (1 - 4), ставлення визначається як позитивне, якщо твердження мають ранг 5 - 6 – байдуже, 7 - 9 – як негативне.

Виділяються три напрямки діяльності педагога з керівництва увагою дітей на занятті:

1. організація довільної поведінки,
2. організація навчальної діяльності,
3. організація і підтримка уваги.

До першого напрямку відносяться наступні шляхи і способи керівництва увагою:

- ✓ використання ігор з правилами,
- ✓ забезпечення ситуацій успіху в діяльності дитини,
- ✓ створення проблемних ситуацій і ситуацій вибору.

До другого напрямку:

- ✓ створення свідомої установки на сприймання,
- ✓ усвідомлення навчального матеріалу,
- ✓ підбір прийомів навчання відповідно до індивідуальних особливостей дітей та організація різних форм діяльності.

До третього напрямку:

- ✓ пряма вимога уваги у дітей,
- ✓ зміна видів діяльності,
- ✓ вчасне попередження втоми у дітей.

Запитання та завдання для самостійного опрацювання

1. Визначте загальні та спеціальні вимоги, які висуваються до проведення психодіагностичного обстеження дітей з порушенням зору.
2. Опишіть загальні вимоги до стимульного матеріалу, який використовується під час діагностичного обстеження дітей з порушеннями зору.
3. Охарактеризуйте основні принципи підбору стимульного матеріали відповідно до режиму зорового навантаження.
4. Під час лабораторних занять в спеціальному дошкільному закладі:

✓ провести вивчення довільної уваги дітей за методом коректурної проби, використовуючи вербальний та візуальний її варіанти; результати дослідження внести в протокол; зробити порівняльний аналіз розвитку у дітей зорової та слухової довільної уваги;

✓ на другому занятті в старшій віковій групі провести психологічне спостереження за динамікою уваги дітей, потрібні дані зафіксувати в протоколі;

✓ провести дослідження концентрації, стійкості, слухової уваги, яка вимагає її розподілу та переключення, за методикою «Так чи ні?»; зробити кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ, ЯКІ МАЮТЬ ПОРУШЕННЯ ЗОРУ

Принцип корекційно-компенсаторної спрямованості навчання (І.С.Моргуліс, Т.П.Свиридюк, В.М.Синьов, Є.П.Синьова та ін.) передбачає використання збережених аналізаторних систем і функцій дитячого організму, що розвивається в умовах зниженого зору, для забезпечення психолого-педагогічного впливу на різні сфери психічного і фізичного розвитку дитини.

Принцип педагогічної оптимістичної перспективи (В.М.Синьов) пов'язаний з особливостями організації навчально-пізнавальної діяльності дитини зі зниженим зором, через що виникає потреба в особливій організації корекційно-розвивальної роботи та способів її реалізації, що передбачає врахування потенційних можливостей дітей зі зниженим зором на основі сучасних наукових досліджень, які визначають перспективу педагогічної абілітації та реабілітації цієї категорії осіб.

Принцип раннього корекційно-педагогічного впливу (Т.М.Дегтяренко, В.М.Ремажевська Т.П.Свиридюк, Л.І.Солнцева, С.В.Федоренко та ін.) є однією з основних умов своєчасного корекційно-компенсаторного втручання і забезпечення цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу при порушеннях зору.

Принцип створення умов соціальної ситуації розвитку дозволяє сформувати у дитини зі зниженим зором соціальну компетентність та психологічну підготовленість до життя, що забезпечить її соціалізацію та інтеграцію в суспільство, даний принцип передбачає активне залучення найближчого соціального оточення (педагогів і батьків) до участі в корекційній програмі Система відносин дитини з близькими дорослими, особливості їхніх міжособистісних стосунків і спілкування, форми спільної діяльності, способи її здійснення є основним компонентом соціальної ситуації розвитку, що визначають зону найближчого розвитку.

Принцип створення офтальмогігієнічних умов організації навчально-виховного процесу у спеціальних дошкільних закладах для дітей з вадами зору, виділений Л.І.Солнцевою та Л.І.Плаксіною [10, 137] для забезпечення використання корекційно-компенсаторних резервів дитячого організму і створення природних умов для адекватного сприймання навчальної інформації при зниженому зорі. Даний принцип організації корекційно-розвивальної роботи передбачає:

✓ дотримання охоронного режиму (санітарно-гігієнічних, офтальмологічних вимог, постійно контролюючи емоційно-психічне навантаження, стан перевтоми, у разі потреби здійснюючи заміну виду навчальної діяльності на інші форми роботи);

✓ використання та розвиток збережених аналізаторних систем дитячого організму із зоровими порушеннями відповідно до вікового, психофізичного і пізнавального розвитку дітей даної категорії;

✓ створення психолого-педагогічних умов для корекційно-компенсаторної роботи, спрямованої на постійну стимуляцію емоційних станів та різних видів ігрової й пізнавальної діяльності; організація, доброзичливої атмосфери, емоційно насиченої комунікації з дитиною для забезпечення позитивної мотивації навчання та його нормалізації.

Принцип врахування діагностичних даних в організації корекційно-розвивальної роботи відображає цілісність процесу надання психологічної допомоги, забезпечує контроль динаміки і ефективності реалізації програми корекції та розвитку уваги. Ефективність створення корекційної програми залежить від ретельного психологічного обстеження, реалізація програми вимагає від психолога постійного контролю динаміки змін особистості, поведінки і діяльності, емоційних станів, почуттів і переживань дитини, такий контроль дозволяє внести необхідні корективи в завдання програми, методи та засоби психологічного впливу на дитину. Таким чином, контроль і оцінка динаміки й ефективності корекційно-розвивальної роботи потребує постійної діагностики.

Принцип системного підходу в реалізації завдань корекційно-розвивальної роботи відображає взаємозв'язок розвитку різних сторін особистості дитини та гетерохронність їх розвитку. Взаємозумовленість у розвитку різних сторін психіки дитини дозволяє значною мірою оптимізувати його за рахунок механізмів компенсації. Крім того, будь-яка програма психологічного

впливу на дитину повинна бути спрямована не просто на корекцію відхилень у розвитку, на їхнє попередження, але і на створення сприятливих умов для найповнішої реалізації потенційних можливостей гармонійного розвитку особистості.

Принцип діяльнісного підходу в проведенні корекційно-розвивальної роботи визначає тактику проведення корекційної роботи через організацію провідного виду діяльності дитини (Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, О.М.Леонтьєв та ін.), у ході якої створюється необхідна основа для позитивних зрушень у розвитку її особистості.

Принцип особистісного підходу передбачає врахування вікових, індивідуальних та типологічних особливостей дитини з порушеним зором, виявлення її потенційних можливостей для успішної організації і проведення корекційно-розвивальної роботи. Врахування індивідуальних особливостей особистості дозволяє накреслити в межах вікової норми програму оптимізації розвитку для кожної конкретної дитини.

Каузальний принцип, що передбачає подолання чи послаблення причин, які визначають проблеми і відхилення у розвитку, тобто психологічна допомога дітям з порушеннями зору повинна бути більше сконцентрована не на зовнішніх проявах вторинних відхилень, а на дійсній причині, яка породжує ці прояви.

Принцип опори на різні рівні організації психічних процесів (А.А.Осипова) визначає необхідність опори на більш розвинуті психічні процеси і використання методів корекції, що активізують інтелектуальний і перцептивний розвиток, це дозволяє формувати довільність в усіх її формах на основі розвинених для дітей дошкільного віку мимовільних процесів.

Принцип комплексного і концентрованого психологічного впливу визначає необхідність використання на занятті різноманітних методів, технік і прийомів з арсеналу практичної психології (психогімнастика, ігротерапія, розвивальні та рухливі ігри та ін.), які застосовуються зростанням рівня складності від простого до складного. Рівень труднощів повинен бути доступним конкретній дитині, це дозволяє підтримувати її інтерес до корекційно-розвивальної роботи і дає можливість відчути радість успіху.

Принцип стимулювання позитивного емоційного ставлення до матеріалу вимагає від педагога використання на занятті цікавих

для дитини видів діяльності, створення умов, за яких дитина переживає успіх, задоволення від подолання труднощів.

КОМПЛЕКСНА ПРОГРАМА КОРЕКЦІЇ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

Комплексна програма корекції розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором включає три взаємопов'язані блоки: діагностично-прогностичний, корекційний і контрольно-оцінювальний.

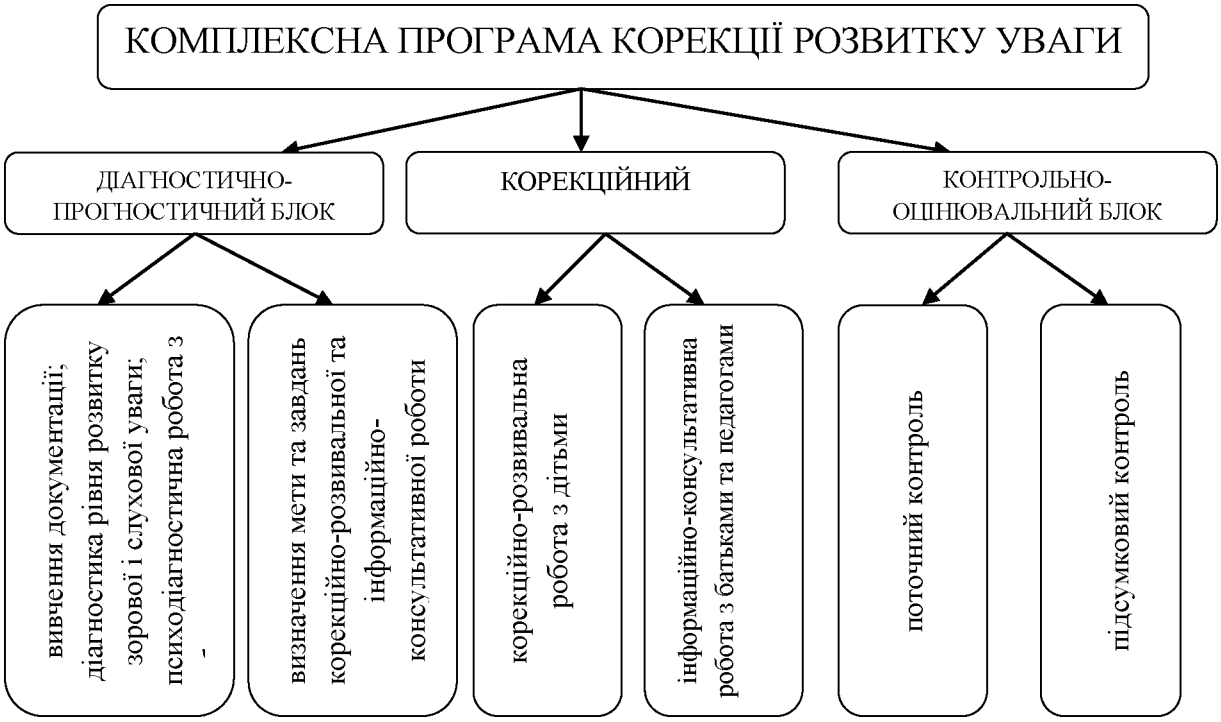

Діагностично-прогностичний блок передбачає:

- ✓ вивчення особових справ дітей зі зниженим зором;
- ✓ діагностику рівня розвитку слухової і зорової уваги;
- ✓ психодіагностику батьків та педагогів.

Аналіз особових справ дітей (історія розвитку, висновок ПМПК, результати обстеження офтальмологом, перспективні плани розвитку тифлопедагога, зошити індивідуальної роботи та ін.) дозволяє встановити причини і час порушення зору, структуру порушення, наявність додаткових недоліків в розвитку, виявити умови, в яких виховувалась дитина, та їх вплив на її розвиток, визначити особливості сприймання. Результати аналізу особових справ визначатимуть подальшу діагностичну роботу, дозволять правильно

провести адаптацію психодіагностичних методик.

Комплексне експериментальне дослідження зорової і слухової уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором дозволяє визначити індивідуальні відмінності, пов'язані з глибиною та якісними своєрідностями зорових сприймань при різних очних захворюваннях.

Психодіагностика батьків і педагогів дозволить визначити труднощі формування довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором. Це обумовлюється тим, що довільна увага має соціальну природу і її формування відбувається лише у взаємодії дитини з дорослим.

На основі кількісного і якісного аналізу результатів діагностування визначають мету та завдання індивідуальних корекційно-розвивальних занять та зміст інформаційно-консультативної роботи з педагогами і батьками.

Корекційний блок комплексної програми корекції розвитку уваги передбачає:

- ✓ розробку змісту індивідуальних корекційно-розвивальних занять;
- ✓ проведення індивідуальних і групових корекційно-розвивальних занять з корекції розвитку уваги;
- ✓ проведення інформаційно-консультативної роботи з батьками і педагогами.

При організації корекційно-розвивальної роботи з дітьми потрібно врахувати наступні рекомендації:

- ✓ обсяг корекційно-розвивальних занять розрахований на 10 годин;
- ✓ режим проведення – 2 заняття на тиждень, всього 10 групових та 15 індивідуальних занять;
- ✓ тривалість одного групового заняття – 25–30 хвилин (оптимальна кількість учасників у групі становить 7–8 чоловік);
- ✓ тривалість індивідуального заняття від 15 до 20 хвилин.

Корекція та розвиток уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором на групових заняттях.

При організації і проведенні групових корекційно-розвивальних занять варто дотримуватись наступних вимог:

- ✓ добровільна участь дітей у групових заняттях;

✓ зміна видів діяльності на одному занятті з обов'язковим зняттям м'язового напруження;

✓ доброзичливі і позитивні умови проведення заняття;

✓ вимогливе ставлення до результатів діяльності дитини;

✓ використання самооцінювання і взаємного оцінювання дітьми один одного;

✓ оцінювання кожної дитини відповідно до її успіхів на занятті, для цього ми користувались словесними засобами заохочень: «молодець», «чудово», «як тобі це вдалося?», «це дуже добре виконано», «ти швидко вчишся», «гарна робота», «ти був самим уважним», «надзвичайно» тощо.

Кожне заняття варто розпочинати з комунікативної гри-вітання, яка сприяє встановленню в групі доброзичливої атмосфери, подоланню скутості дітей на початку заняття, розвитку соціально-емоційної компетентності, розвитку навичок спілкування і зняття бар'єрів під час спілкування, наприклад, ігри «Хто привітався?», «На стежинці вітань», вправа «Придумай вітання» та ін.

Для корекції зорового сприймання на кожному занятті достатньо використовувати вправу «Малюнок носом», в різних її варіантах з поступовим ускладненням. Вона сприяє покращенню функцій зору, кровообігу, знімає напруження зорового аналізатору.

В комплекс занять включаються елементи психогімнастики (вправи і ігри), що дає змогу знизити у дітей рівень тривожності, зняти психомоторне напруження, а також дозволяє усвідомити дітям групи свої емоції, індивідуальні особливості, надати впевненості у власних силах, сформувати позитивне ставлення до однолітків

Оскільки у дітей старшого дошкільного віку рівень сформованості довільної уваги обумовлює можливості розвитку пізнавальних процесів і суттєво впливає на ефективність навчання в заняттях слід використовувати ігри і вправи на розвиток сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви (вправи «Різнокольорові окуляри», «Тварини, рослини», ігри «Риба, птах, тварина…», «Буває – не буває» та ін.

Враховуючи те, що психологічна готовність до навчання в школі вимагає, щоб дитина вміла підкоряти свої дії правилам, вміла стримувати і контролювати свою поведінку, що допомагає дошкільнику швидше і легше адаптуватися до школи, в своїх заняттях ми пропонуємо використовувати наступні ігри і вправи:

«Заборонене слово», «Так і ні», «Лісова школа», «Графічний диктант», «Малюємо пташечки» та ін.

Оскільки формування рухових функцій – одне з найважливіших ланцюгів у загальному розвитку дитини (О.Р.Лурія, П.К.Анохін, В.М.Бехтерев та ін.), тому порушення рухових реакцій відбивається і на формуванні довільності поведінки. У зв'язку з цим, в заняття варто включати рухливі ігри, які сприяють розвитку довільної уваги, пов'язаної з руховою координацією та швидкою просторовою орієнтацією, наприклад: «Їстівне – неїстівне», «Кого назвали, той лови!», «Чотири стихії», «Гава», «Стежка», «Ворони і горобці», «Заборонений рух» та ін.

Результати нашого дослідження дозволили встановити залежність рівня розвитку уваги від стану сприймання, тому в кожне заняття включаються вправи, спрямовані безпосередньо на розвиток зорового і слухового сприймання та властивостей відповідних видів сенсорної уваги, зокрема: «Бабусині помічники», «Впіймай слово», «Що почули?», «Знайди іграшку», «Плутанина», «Впізнай по голосу» та інші.

Серія групових занять з корекції розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором представлена у додатку 13 на с.63

Корекція розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором на індивідуальних заняттях.

Всі індивідуальні заняття мають пропедевтичний характер залежно від потреб конкретної дитини, що сприяє успішному проведенню групових занять. В ході індивідуальної роботи використовуються розвиваючи ігри і вправи, різноманітні іграшки, в тому числі і музичні, види образотворчої діяльності та інше. При коливанні інтересів дітей, їх втомлюваності, використовується зміна статичних і рухливих завдань. Індивідуальна робота з дитиною проводиться паралельно з груповою формою роботи.

Реалізація серії індивідуальних занять з корекції розвитку уваги у дитини здійснюється за такими напрямками: розвиток психоемоційної сфери та особистості, розвиток зорового сприймання, розвиток сенсорної довільної уваги, розвиток навичок навчальної діяльності (додаток 14 на с.79).

Інформаційно-консультативна робота психолога з педагогами і батьками в реалізації завдань комплексної програми корекції розвитку уваги полягає у інформуванні батьків і педагогів про

діагностовані порушення, особливості розвитку і корекції довільної уваги дітей зі зниженим зором, а також наданні їм необхідної консультативної допомоги.

Основні форми інформаційно-консультативної роботи:

з педагогами:

- ✓ групова консультативна бесіда з повідомленням результатів діагностики довільної уваги;
- ✓ виступ на педагогічній раді на тему «Особливості довільної зорової і слухової уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором»;
- ✓ підготовка письмових рекомендацій на тему «Особливості керівництва увагою старшого дошкільника зі зниженим зором»;
- ✓ просвітницький тренінг для педагогів «Як керувати увагою дошкільника?» (додаток 15 на с.80);
- ✓ індивідуальні консультативні бесіди з педагогами за потребою.

з батьками:

✓ індивідуальна консультативна бесіда з повідомленням результатів діагностики довільної уваги дитини;

✓ оформлення куточку для батьків під рубрикою «Увага та її роль у навчальній діяльності»;

✓ виступ на батьківських зборах на тему «Розвиток уваги у дітей старшого дошкільного віку» (додаток 16 на с.87);

✓ підготовка тематичної папки на тему «Рухливі і розвиваючі ігри на розвиток сенсорної уваги»;

✓ індивідуальні консультативні бесіди за потребою.

Важливе місце у інформаційно-консультативній роботі психолога займає підготовка рекомендацій щодо заходів, що слід застосовувати у роботі з дитиною старшого дошкільного віку зі зниженим зором по розвитку уваги. Рекомендації розробляються як загальні (стосуються роботи з групою дітей), так і індивідуальні (по роботі з конкретними дітьми). Існує єдина вимога до розробки рекомендацій – вони повинні бути у формі вказівок, чіткими і зрозумілими.

Контрольно-оцінювальний блок дозволяє з'ясувати динаміку ефективності корекційних впливів методами поточного і підсумкового контролю.

Для поточного контролю ми пропонуємо використати:

✓ поєднання методу спостереження і проективної техніки для оцінки емоційно-поведінкових реакцій дітей на занятті (вправи «Квітка настрою», «Настрій в кольорі», «Слухаємо себе» та ін.);

✓ метод функціональної проби (вправи «Малюємо пташечки», «Тварини, рослини», «Риба, птах, тварина, риба, птах, тварина…» та ін.), що дозволяє визначити ефективність корекції пізнавальних процесів та уваги;

✓ щоденник спостережень результативності індивідуальної роботи, що дозволяє корегувати зміст індивідуальних занять з корекції та розвитку уваги.

Підсумковий контроль передбачає використання діагностичних методик з дітьми, які були застосовані у діагностично-прогностичному блоці, для визначення ефективності використаної комплексної програми корекції розвитку уваги.

Для ефективної реалізації завдань комплексної програми корекції розвитку уваги на кожну дитину заповнюють *«Індивідуальну картку психолого-педагогічної роботи»* (додаток 17 на с.91). Дана картка включає в себе відомості про дитину, зібрані психологом, шляхом аналізу психолого-педагогічної документації, а також містить зміст блоків комплексної програми корекції розвитку уваги.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ОРГАНІЗАЦІЇ УВАГИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ СПЕЦІАЛЬНОГО ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ДЛЯ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ЗОРУ

Рекомендації включають вимоги до організації навчально-виховного процесу, які є важливими способами і шляхами керівництва увагою дітей зі зниженим зором на занятті:

✓ дидактичні вимоги;

✓ санітарно-гігієнічні вимоги;

✓ мовлення педагога;

✓ організація довільної регуляції поведінки дитини.

Рівень розвитку пізнавальної діяльності у дітей зі зниженим зором залежить від дотримання дидактичних вимог організації навчального процесу (І.С.Моргуліс, Є.П.Синьова, Б.К.Тупоногов, С.В.Федоренко та ін.), а оскільки увага є складовою всіх пізнавальних процесів, то вони виступають способами її керівництва:

✓ активізація уваги шляхом встановлення взаємозв’язку з матеріалом, який вже знайомий дітям;

✓ доцільний підбір методів навчання, відповідно до індивідуальних особливостей дітей та їх рівня підготовленості, зокрема, використання наочності відповідно до особливостей зорового сприймання та режиму зорового навантаження та для забезпечення різних видів сприймання (зорового, рухового, дотикового, смакового, нюхового, слухового);

✓ постановка проблемних запитань та створення проблемних ситуацій, що дозволяє привернути увагу дітей до навчального матеріалу;

✓ використання розвиваючих ігор і вправ, які стимулюють пізнавальну і рухову активність та вимагають від дітей переключення, зосередження та розподілу уваги;

✓ цілеспрямоване та раціональне використання різних засобів навчання, зокрема, фланелеграфу (дошки, мольберту); технічні засоби навчання, обладнання та навчальне приладдя варто завчасно підготувати і розташувати на столі у педагога або на чітко визначеному місці робочої поверхні столу, при цьому роздатковий матеріал повинен бути закритий до моменту його використання на занятті, щоб не допустити відволікання уваги дітей;

✓ успішна організація фронтальної, підгрупової та індивідуальної діяльності дітей, відповідно до цього використання різних форм контролю;

✓ підведення підсумку разом з дітьми за допомогою поставлених запитань, тим саме організуючі групову увагу в кінці заняття.

Дотримання санітарно-гігієнічних вимог організації навчально-виховного процесу попереджує виникнення втоми і як наслідок зниження уваги (Е.С.Аветісов, Л.П.Григор'єва, О.В.Скрипченко та ін.):

✓ свіже повітря, сприятлива температура, чисте віконне скло, підвіконня вільне від квітів та інших речей, що дозволяє денному світлу вільно проходити у кімнату;

✓ використання при потребі загального штучного освітлення, софітів;

✓ використання фізкультхвилинок і фізкультпауз на занятті для зняття загальної втоми і забезпечення рухової активності;

✓ попередження втоми зорового аналізатору: вчасне застосування вправ для очей, дотримання тривалості безперервного зорового навантаження;

✓ постійний контроль за дотриманням оклюзії і своєчасним використанням засобів оптичної корекції, розсаджуванням дітей за столами відповідно до функціональних розладів зору.

Розвиток довільної уваги безпосередньо залежить від мовлення дорослих, яке привертає і спрямовує увагу дітей (Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, О.Р.Лурія та ін.), тому педагогу необхідно:

✓ використовувати пряму вимогу уваги у дітей та вказівні жести;

✓ чітко формулювати правила поведінки і інструкції до виконання завдань, при цьому вимагати повторення дитиною сказаного;

✓ під час розповіді, пояснення підсилювати враження у дитини, шляхом зміни сили голосу, інтонації, темпу мовлення;

✓ уміло скористатися жартом, доцільно вживати зображувальні засоби (епітети, порівняння тощо), що дозволяє без зусиль утримувати увагу дітей.

Важливу роль у розвитку довільної уваги відіграє організація педагогом довільної регуляції поведінки дитини старшого дошкільного віку (С.Л.Рубінштейн, В.І.Страхов, Д.М.Узнадзе та ін.), що передбачає:

✓ включення в заняття завдань, які потребують тривалого зосередження: побудувати складний міст, скласти пазл, прослухати і переказати казку тощо;

✓ застосування вправ, які вимагають від дітей виконання дій по команді;

✓ підкреслення дітям значущості та життєвої необхідності майбутньої діяльності;

✓ формування вмінь у дітей планувати майбутню діяльність та в мовленнєвій формі визначати: ціль, накреслювати умови, засоби, способи і послідовність виконання дій, що допомагає подолати ситуативність та мимовільність в діяльності;

✓ використання на різних етапах заняття ігор за правилами, які дозволяють здійснювати регуляцію поведінки за допомогою ігрової ситуації;

✓ вміння ставити дитину в ситуацію вибору, спонукати її самостійно приймати рішення, шукати і виправити помилки;

✓ обрання доцільних методів заохочення та застосування незначних стягнень за неуважність.

✓ стимулювання активності для формування вольових зусиль (вміння обирати потрібні методи заохочення, при потребі доторкнутися до плеча або руки дитини, встановити візуальний контакт для емоційної підтримки).

Контрольно-оцінювальний блок дозволяє психологу оцінити ефективність корекційних впливів за допомогою поточного та підсумкового контролю.

Для поточного контролю використовують наступні види роботи:

✓ поєднання методу спостереження і проективної техніки для оцінки емоційно-поведінкових реакцій дітей на занятті (вправи «Квітка настрою», «Настрій в кольорі», «Слухаємо себе» та ін.);

✓ метод функціональної проби (вправи «Малюємо пташечки», «Тварини, рослини», «Риба, птах, тварина, риба, птах, тварина…» та ін.), що дозволяє визначити ефективність корекції пізнавальних процесів та уваги;

✓ щоденник спостережень результативності індивідуальної роботи, що дозволяє корегувати зміст індивідуальних занять з корекції та розвитку уваги.

Підсумковий контроль передбачає використання діагностичних методик з дітьми, які були застосовані у діагностично-прогностичному блоці, для визначення ефективності використаної комплексної програми корекції розвитку уваги.

Запитання та завдання для самостійного опрацювання

1. Охарактеризувати принципи організації та реалізації корекційної-розвивальної роботи з дітьми, які мають порушення зору

✓ принцип корекційно-компенсаторної спрямованості навчання;

✓ принцип педагогічної оптимістичної перспективи;

✓ принцип раннього корекційно-педагогічного впливу Принцип створення умов соціальної ситуації розвитку;

✓ принцип створення офтальмогігієнічних умов організації навчально-виховного процесу;

✓ принцип врахування діагностичних даних в організації корекційно-розвивальної роботи;

✓ принцип системного підходу в реалізації завдань корекційно-розвивальної роботи;

✓ принцип діяльнісного підходу в проведенні корекційно-розвивальної роботи;

✓ принцип особистісного підходу;

✓ каузальний принцип;

✓ принцип опори на різні рівні організації психічних процесів;

✓ принцип комплексного і концентрованого психологічного впливу;

✓ принцип стимулювання позитивного емоційного ставлення до матеріалу.

2. Опишіть комплексну програму корекції розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором.

3. Самостійно підберіть 5-6 вправ та розвиваючих завдань з розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором.

4. Визначте основні вимоги до організації навчально-виховного процесу, які є важливими способами і шляхами керівництва увагою дітей зі зниженим зором на занятті.

5. Розробіть методичні рекомендації батькам щодо керівництва увагою дітей старшого дошкільного віку.

6. Розробіть тренінг для батьків або педагогів з теми керівництва увагою дітей з порушеннями зору.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Використання стимульного матеріалу
відповідно до режиму зорового навантаження у дітей віком 3-4 років

	Гострота зору	
	0,01-0,3	**0,4-1,0**
Зорове навантаження	**№1**	**№2**
Характер зору	не враховується	не враховується
Фіксація	не враховується	не враховується
Вид косоокості	не враховується	враховується
Характер наочних навчальних посібників:		
Колір	жовтогарячий, червоний, зелений і їх відтінки	жовтий, червоний, зелений і їх відтінки
Розміри	більше 2 см	менше 2 см
Форма	різноманітна	об'ємна
Час проведення занять	вранці, опівдні, ввечері	вранці, опівдні, ввечері
Кількість в день	2	3
Тривалість (в хв.)	5 – 10	10
Характер вправ:		
При збіжній косоокості	вправи з залученням збережених аналізаторів	на активізацію роботи м'язів окорухового апарату
При розбіжній косоокості		на розслаблення м'язів окорухового апарату
При відсутності косоокості		вправи із залученням всіх аналізаторів, стимул. матеріали стереоскопічного типу

ДОДАТОК 2

Використання стимульного матеріалу
відповідно до режиму зорового навантаження у дітей віком 5-10 років

	Гострота зору					
	0,01-0,3		**0,4-1,0**			
Зорове навантаження	**№3**	**№4**	**№5**	**№6**	**№7**	**№8**
Характер зору	не враховується		Монокулярний, монокулярно-альтернуючий одночасний		Одночасний бінокулярний нестійкий	Одночасний бінокулярний стійкий
Фіксація	нецентральна, стійка	центральна і нецентральна, нестійка	центральна			
Вид косоокості	не враховується		збіжна	розбіжна	немає	
Характер наочних навчальних посібників:						
Колір	зелений, жовтий і їх відтінки	червоний і його відтінки	різноманітний			
Розміри	більше 2 см		менше 2 см		Будь-які	
Форма	об’ємна					
Час проведення занять	опівдні і ввечері		будь-який			
Кількість в день	2	2-3	2	2	2	2
Тривалість (в хв.)	10-15	15	20	20	20	20-25

ДОДАТОК 3

Бланк візуального варіанту методу «Коректурна проба»

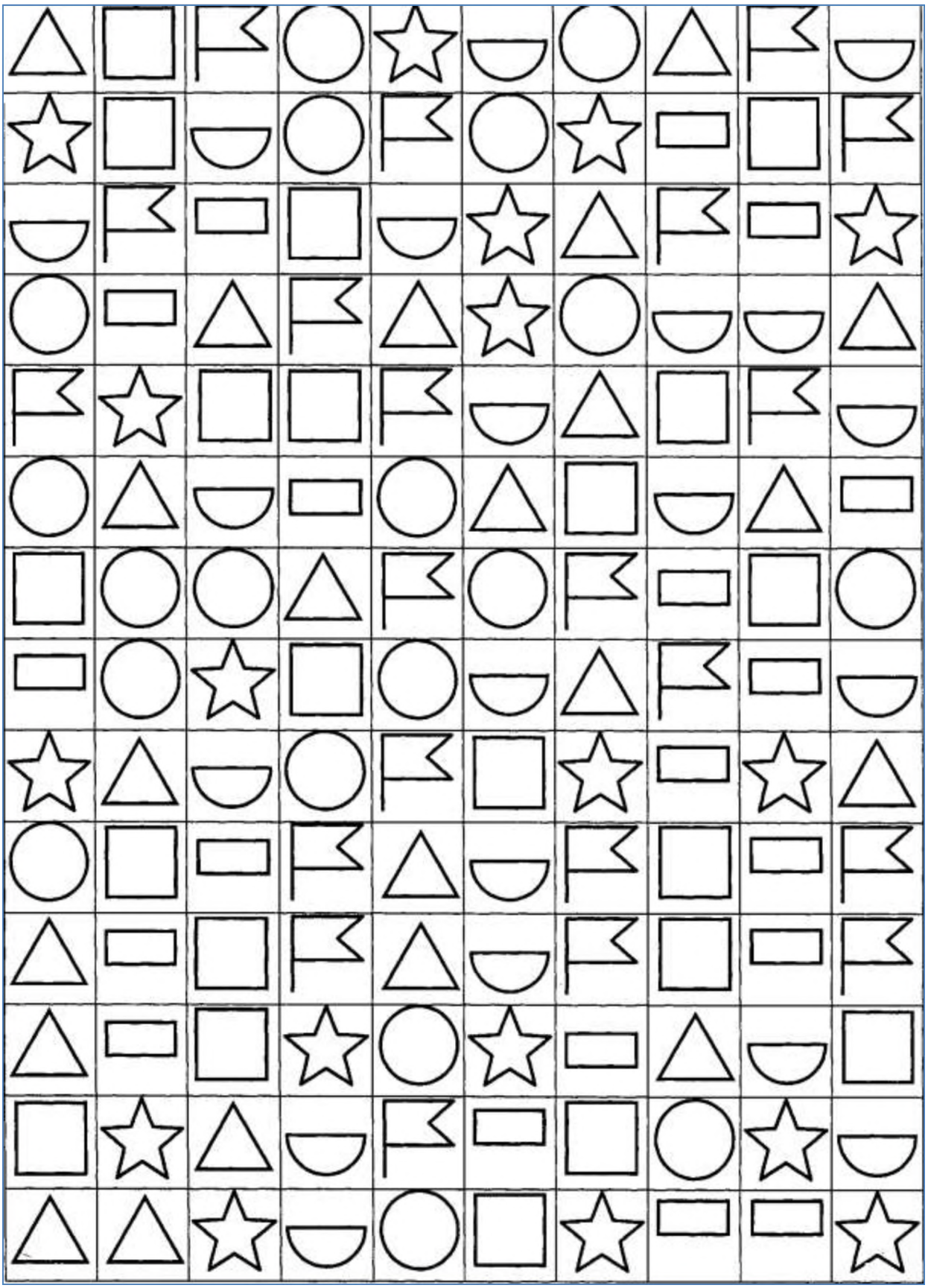

ДОДАТОК 5

Стимульний матеріал до методики «Тест переплутаних ліній»

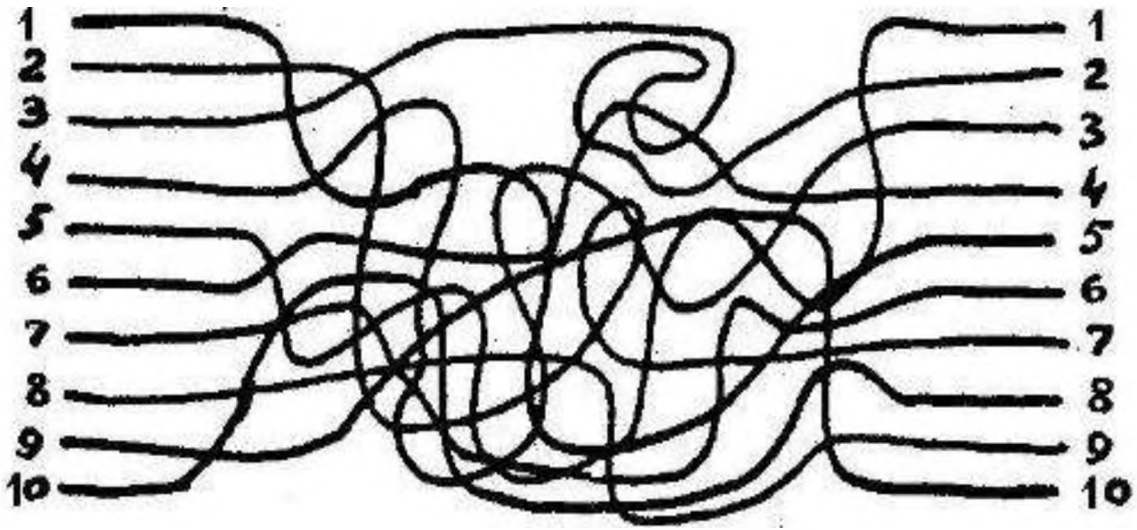

ДОДАТОК 4

Протокол до візуального варіанту методу «Коректурна проба»

Прізвище та ім'я дитини	Час (t), с	Кількість запропонованих стимулів (N)	Відповіді досліджуваного			Характеристики уваги		
			кількість правильно визначених стимулів (m)	Кількість помилково визначених стимулів (n)		показник стійкості та продуктивності уваги (A)	коефіцієнт точності виконання завдання (C)	коефіцієнт швидкості виконання завдання (S)
				кількість неправильно визначених стимулів (r)	кількість пропущених стимулів (p)			
	30							
	30							
	30							
	30							
	30							
	150							

ДОДАТОК 6

Протокол вивчення стійкості і продуктивності уваги (Г.Россолімо)

Номер картки	Час виконання, хв.	К-ть отворів на картці, N	Кількість пропусків або двійних проколювань, m	Кількість правильних проколювань, n	Показник стійкості уваги, S (%)	Точність виконання завдання, C

ДОДАТОК 7

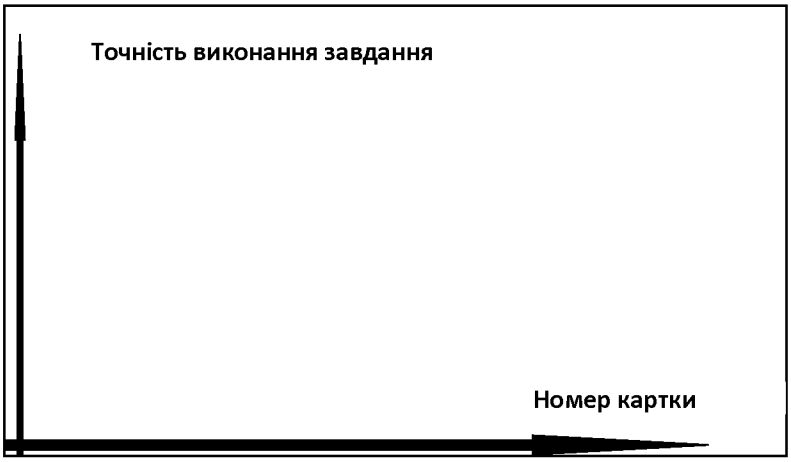

ДОДАТОК 8

Стимульний матеріал до вербального варіанту методики коректурної проби

малюнок	лев	**стілець**	стіл	**кішка**	олівець	кавун	картина	**стілець**	сир
шум	**кішка**	душ	**стілець**	лампа	сир	стіл	вітер	**стілець**	кавун
олівець	мишка	**кішка**	картина	**кішка**	олівець	лев	**стілець**	картина	сир
малюнок	олівець	вітер	**стілець**	стіл	олівець	картина	**кішка**	мишка	олівець

ДОДАТОК 9

Протокол до вербального варіанту методу «Коректурна проба»

Прізвище та ім'я дитини	Час	Кількість правильно визначених слів	Кількість помилково визначених слів (n)		Коефіцієнт точності виконання завдання (С)
			кількість неправильно визначених стимулів (r)	кількість пропущених стимулів (p)	
	30				
	60				
	90				
	120				
	150				

ДОДАТОК 10

Протокол психологічного спостереження за динамікою зосередженості на занятті

Час	Хід заняття	Факти спостереження	Примітки	Оцінювання в балах
1-5				
6-10				
11-15				
16 – 20				
21 – 25				

ДОДАТОК 11

Бланк тверджень до методики ранжування шляхів і способів керівництва увагою

№	Шляхи і способи керівництва увагою	Оцінка
1	Зміна видів діяльності	
2	Вчасне попередження втоми у дітей	
3	Створення ситуацій вибору та проблемних ситуацій	
4	Організація різних форм діяльності дітей	
5	Пряма вимога уваги у дітей	
6	Створення свідомої установки на сприймання і усвідомлення навчального матеріалу	
7	Підбір прийомів навчання відповідно до індивідуальних особливостей дітей	
8	Використання ігор з правилами	
9	Забезпечення ситуацій успіху в діяльності дитини	

ДОДАТОК 12

Опитувальник для вивчення довільності поведінки

дітей дошкільного віку

Шановні дорослі! Якщо запропоновані твердження правильно, на Ваш погляд, характеризують дитину, поставте знак плюс (+), якщо неправильно – мінус (-).

Прізвище та ім'я дитини_____

Прізвище, ім'я та по батькові дорослого _____

Дата_____

Вік дитини _____

№ п/п	Твердження	Відповідь
1	Важко зосередитись на чомусь	
2	Вміє працювати самостійно, змагаючись у виконанні завдання з іншими дітьми	
3	Як правило, не перевіряє правильність результатів своєї діяльності	
4	Може довго працювати не втомлюючись	
5	Намагається дотримуватись правил	
6	Важко переключається з одного виду діяльності на інший	
7	Часто кидає роботу, не закінчуючи її	
8	Зазвичай прислуховується до порад і зауважень	
9	Може посидіти спокійно протягом 10 хвилин	
10	Часто потрібно нагадувати про необхідність закінчити розпочату справу	

Обробка результатів:

Підрахунок показників опитувальника проводиться відповідно до ключа.

Ключ

Так	2; 4; 5; 8; 9
Ні	1; 3; 6; 7; 10

За кожне співпадіння з ключем нараховується 1 бал. Чим вище сумарний бал, тим вище показник довільності поведінки.

Аналіз результатів.

Отриманий в процесі обробки відповідей результат розшифровується наступним чином:

Бали	Рівень довільності поведінки
10	Дуже високий
8-9	Високий
6-7	Середній
4-5	Низький
0-3	Дуже низький

ДОДАТОК 13

Серія групових занять з корекції розвитку уваги дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором

ЗАНЯТТЯ 1

Мета: встановлення в групі доброзичливої атмосфери, сприяння усвідомленню дітьми групи своїх індивідуальних особливостей; розвиток уяви, властивостей довільної уваги, прослідковуючої функції ока, короткочасної пам'яті, мисленєвих операцій - узагальнення і класифікації, формування навичок зорового аналізу і синтезу, розвиток просторових уявлень, розвиток сенсорної уваги, пов'язаної з руховою координацією, розвиток дрібної моторики руки; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, різнокольорові олівці, малюнок квітки з семи пелюстками, аркуші паперу розміром 10×15 з контурними зображеннями 5 будиночків, зошит в клітинку.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Знайомство» - психолог показує дітям собачку і повідомляє: «Це наш символ групи, він буде нам в усьому допомагати. Сьогодні він допоможе нам краще познайомитись один з одним». Діти сидять в колі, психолог тримає собачку і розповідає про себе, потім передає символ іншій дитині, яка сидить поруч, вона теж розповідає потрібну інформацію про себе і так по колу. Коли знайомство закінчилося діти разом з психологом обирають місце, де буде знаходитись символ.

«Малюнок носом» (покращення функцій зору, кровообігу, зняття напруження зорового аналізатору). Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати геометричні фігури: коло, трикутник, квадрат.

«Ритуал привітання» - діти домовляються, що перед початком заняття будуть ставати в коло, беручи один одного за руки, а в центрі символ і кожний по черзі з посмішкою на обличчі буде бажати всім що-небудь приємне, розпочинаючи словами: «Бажаю тобі сьогодні…». Це і буде ритуалом привітання на всіх заняттях.

«Квітка настрою» - дітям пропонується контурне зображення квітки з семи пелюстками, просять закрити очі і уявити собі, якого

кольору один з пелюстків цієї квітки і розфарбувати його цим кольором.

Основна частина.

1. Вправа «Назви предмети» (розвиток обсягу, переключення уваги, прослідковуючої функції ока, короткочасної пам'яті, мисленєвих операцій узагальнення і класифікації). 1. Діти протягом 15 секунд, озираючись навколо себе, повинні запам'ятати якомога більше предметів, після чого по черзі називають ці предмети. 2. Діти ланцюжком називають слова, які відносяться до теми: «овочі», «фрукти».

2. Вправа «Розфарбуй будиночки» (розвиток розподілу уваги, формування навичок зорового аналізу і синтезу, розвиток просторових уявлень).

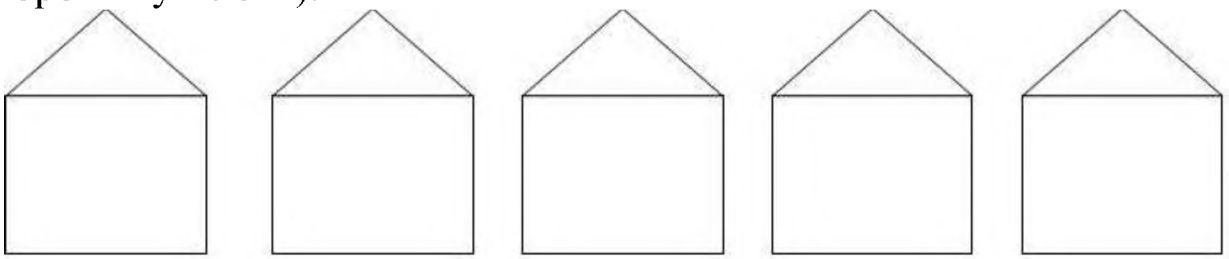

Кожній дитині дають кольорові олівці і аркуш паперу з контурним зображенням будиночків і пропонують: розфарбувати синім олівцем перший будиночок, червоним – останній будиночок, коричневим - третій будиночок зліва, зеленим – другий будиночок справа, жовтим – будиночок, який знаходиться між коричневим і синім.

3. Гра «Їстівне – неїстівне» (розвиток слухової уваги, пов'язаної з руховою координацією). Діти стають у коло, психолог називає слово і кидає м'яч дитині, якщо слово означає їжу (фрукти, овочі, солодощі та інші продукти), то дитина повинна піймати м'яч, якщо слово означає неїстівні предмети, м'яч ловити не потрібно. Хто не впорався віддає свій фант психологу і вибуває з гри, переможцю всі діти плескають в долоні.

4. Вправа «Графічний диктант» (розвиток стійкості уваги, дрібної моторики руки). Дітям пропонується продовжити до кінця рядка простий візерунок за зразком (візерунок в зошиті).

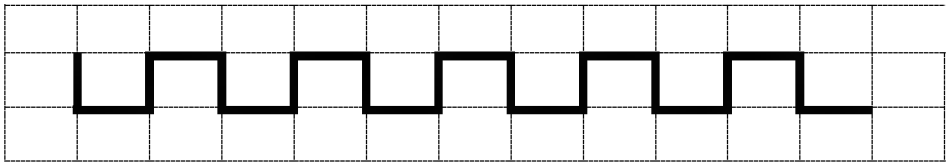

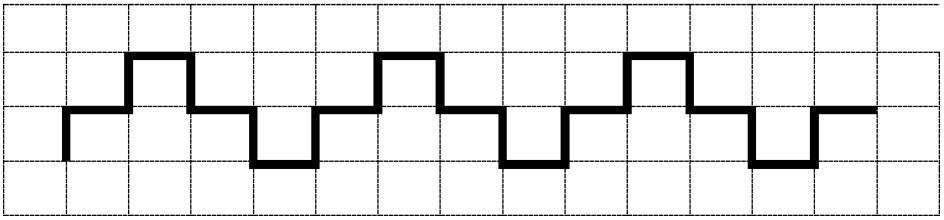

Заключна частина.

«Розігрування фантів». Діти викупають свої фанти, виконуючи різні завдання:

1. Порахуй до 5 і понявкай.
2. Скажи скільки тобі років і перестрибни через мотузку.
3. Плесни 3 рази у долоні і поквакай як жабка.
4. Тупни правою ногою і посміхнись своєму товаришу.
5. Пошипи як змійка і присядь 2 рази.
6. Підкинь червоний м'яч і назви моє ім'я.
7. Підніми руки вгору і по кукурікай.

«Ритуал прощання». Діти разом з психологом сідають по колу і, передаючи символ один одному розповідають що їм найбільше сьогодні сподобалось і прощаються з усіма.

ЗАНЯТТЯ 2

Мета: подолання скутості дітей на початку заняття, корекція неадекватних емоційних проявів; розвиток властивостей довільної сенсорної уваги, прослідковуючої функції ока, короткочасної пам'яті, гнучкості мислиннєвих процесів, формування вміння здійснювати зоровий аналіз і синтез, ритмічно чергувати кольори, розвиток довільної уваги, пов'язаної зі швидкістю реакції; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, різнокольорові олівці, аркуші паперу розміром 10×15, карточки з різнокольоровим зображенням геометричних фігур, м'яч.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати сонечко.

«Настрій в кольорі». Діти на папері малюють свій настрій і після цього розповідають про нього. Підтримують тих, у кого поганий настрій.

Основна частина.

1. Вправа «Різнокольорові окуляри» (розвиток обсягу, переключення, розподілу і стійкості уваги, короткочасної пам'яті, гнучкості мислиннєвих процесів). Дитині пропонують одягнути чарівні «невидимі» окуляри (червоного кольору). Діти протягом 15 секунд, озираючись навколо себе, повинні запам'ятати якомога більше предметів червоного кольору, після чого по черзі називають ці предмети.

2. Вправа «Продовж візерунок» (формування вміння здійснювати зоровий аналіз і синтез, ритмічно чергувати геометричні фігури).

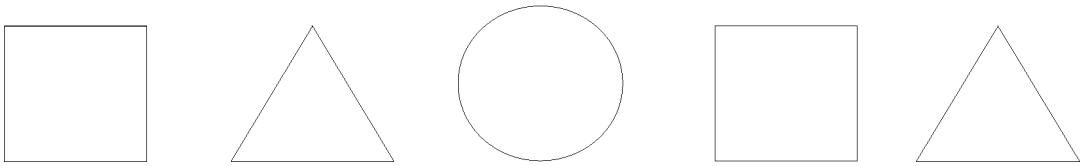

Кожній дитині дають кольорові олівці і картку з різнокольоровим зображенням геометричних фігур: 1. Продовжити візерунок ритмічно чергуючи геометричні фігури. 2. Розфарбувати синім олівцем квадрати, червоним – трикутники, жовтим – кола.

3. Гра «Кого назвали, той лови!» (розвиток довільної уваги, пов'язаної зі швидкістю реакції). Дитина вільно пересувається по кімнаті і почувши своє ім'я, повинна підбігти і піймати м'яч, підкинути його до верху, називаючи при цьому ім'я будь-якої дитини в групі. Хто не встигнув, віддає свій фант психологу і вибуває з гри, переможцю всі діти плескають в долоні.

4. Гра «Впіймай слово» (розвиток слухової довільної уваги і таких її властивостей як стійкість і переключення). Дітям називають ряд слів: стіл, мишка, лопата, ручка, кролик, сушка, картопля, кішка, виделка, ведмідь, яблуко, карась, кінь, сонце, крокодил, горіх, книжка, лисиця, вишенька, собака, дзвінок, горобець, чашка, зошит, слон, виделка, вовк. Діти повинні встати з килимка і знову сісти, якщо назване слово, означає тварину.

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 3

Мета: визначення емоційного стану й передача його невербальними засобами, створення позитивного емоційного фону, корекція нетерплячості; розвиток властивостей зорової і слухової довільної уваги, вольових зусиль, формування вміння здійснювати зоровий аналіз і синтез, формування вміння орієнтуватися у власній роботі на взірець, розвиток рухової координації, та дрібної моторики руки; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, карточки з зображенням будинку, аркуші паперу розміром 10×15, палички для рахунку.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати будиночок.

Гра «Море хвилюється» (визначення емоційного стану й передача його невербальними засобами; краще знайомство з учасниками групи; створення позитивного емоційного фону; корекція нетерплячості). Психолог промовляє: «Море хвилюється раз, море хвилюється два, море хвилюється три,, цікава фігура на місці замри!». На рахунок «три» діти повинні завмерти у цікавій позі, психолог по черзі підходить до кожного учасника гри, включає його й намагається відгадати, кого й у якому емоційному стані він зобразив. Потім кожен гравець сам пояснює, що він хотів зобразити.

Основна частина.

1. Гра «Що почули?» (розвиток переключення, концентрації уваги, вольових зусиль). Психолог пропонує дітям протягом 1-2 хвилин прослухати все, що відбувається за дверима, вікном, на подвір'ї, а потім розповісти, які саме звуки і звідки вони чули.

2. Вправа «Будинок» (розвиток довільної уваги, вміння орієнтуватися у власній роботі на взірець). Дитині пропонується як можна точніше змалювати зображення будинку в зошиті. Після закінчення роботи дитині поряд пропонується перевірити чи все правильно і розповісти про помилки, якщо вони є.

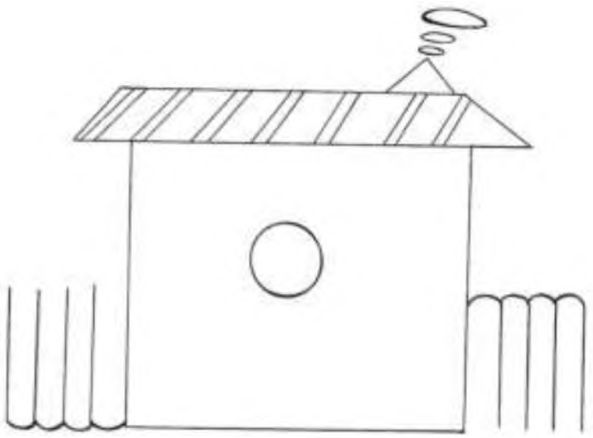

3. Гра «Чотири стихії» (розвиток слухової уваги, пов'язаної з руховою координацією». Психолог повідомляє: якщо назве слово «земля» - діти опускають руки вниз, якщо слово «вода» - руки в сторони, «повітря» - вгору, «вогонь» - руки вперед. Хто помилився віддає свій фант психологу і вибуває з гри, гра триває до того часу, поки не залишиться один її учасник, який і буде переможцем.

4. Вправа «Викладання з паличок» (розвиток довільної уваги, дрібної моторики руки). Дітям пропонують за зразком викласти візерунок або силует з паличок для рахунку (1-й і 2-й рівень складності) [19, с.73].

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 4

Мета: формування здатності до релаксації, уміння слухати себе й визначати свій настрій; закріплення знання геометричних фігур, розвиток властивостей довільної уваги, розвиток уваги, пов'язаної зі швидкістю рухової реакції, розвиток зорового сприймання, дрібної моторики руки, формування вміння працювати разом для досягнення спільної мети; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: М'яка іграшка «Собачка Жужа», різнокольорові олівці, аркуші паперу розміром 10×15, карточки з різнокольоровим зображенням геометричних фігур, м'яч.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати зайчика.

«Слухаємо себе» (розвиток здатності до релаксації, уміння слухати себе й визначати свій настрій). Дітям пропонують сісти в зручній позі, заплющити очі, розслабитися й прислухатися до себе, ніби зазирнути в себе, й подумати: що кожний відчуває, який у нього настрій. Через кілька хвилин усі учасники групи по черзі розповідають, не розплющуючи очей, про те, як вони почуваються і який у них настрій.

Основна частина.

1. Вправа «Знайди таку саму форму» (закріплення знання геометричних фігур, розвиток переключення і розподілу уваги). Дітям протягом 15 секунд показують геометричну фігуру «коло», озираючись навколо себе, вони повинні побачити якомога більше предметів, в яких є коло, після чого по черзі називають ці предмети.

2. Гра «Бабусині помічники» (розвиток зорового сприймання, стійкості уваги, дрібної моторики руки, вміння працювати разом для досягнення спільної мети). Дітям пропонують розбитися по парам. Кожній парі пропонується з однієї таці, на якій «бабуся» розсипала випадково все насіння, відібрати в коробочку насіння лише одного виду. Діти працюють спільно за однією тацею.

3. Гра «Гава» (розвиток стійкості і переключення уваги, пов'язаної зі швидкістю рухової реакції). Діти, тримаючись за руки і рухаючись по колу під музику, за сигналом психолога роблять чотири оплески і змінюють напрям руху. За неправильне виконання віддають фант психологу і вибувають з гри.

4. Вправа «Графічний диктант» (розвиток стійкості уваги, дрібної моторики руки). Дітям пропонується під диктовку дорослого накреслити простий візерунок.

1. Три клітинки вгору, одна клітинка направо, дві клітинки вниз, одна клітинка направо, дві клітинки вгору, одна клітинка направо, три клітинки вниз, одна клітинка направо, три клітинки вгору, одна клітинка направо, дві клітинки вниз, одна клітинка направо…»

2. «Три клітинки направо, одна вгору, одна клітинка наліво, дві клітинки вгору, три клітинки направо, дві клітинки вниз, одна клітинка наліво, одна клітинка вниз, три клітинки направо, одна клітинка вгору, одна клітинка наліво, дві клітинки вгору…»

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 5

Мета: формування позитивного мислення, усвідомлення своїх внутрішніх якостей через асоціацію; розвиток уяви, властивостей довільної уваги, швидкості мислення, дрібної моторики руки, слухового сприймання, розвиток слухової уваги, пов'язаної з руховою координацією, розвиток організованості та дисциплінованості; покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, два м'ячики: синього і червоного кольорів, дві картки з зображенням трикутників, зошит в клітинку.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати зірочку.

Вправа «Дами і кавалери». Діти сідають в коло, кожен обирає собі «псевдонім», наприклад, назву тварини. По черзі діти повідомляють свій псевдонім сусіду, який повинен пояснити цей вибір, зробивши комплемент.

Основна частина.

1. Вправа «Різнокольорові м'ячики» (розвиток довільної уваги, швидкості мислення). Діти стоять в колі. Психолог повідомляє, що буде кидати кому-небудь м'ячик, якщо дитина піймає червоний м'яч – називає слово на голосний звук, якщо піймає синій м'яч – на приголосний.

2. Вправа «Трикутники» (розвиток переключення довільної уваги, розвиток дрібної моторики руки). Дитині пропонується за вказівкою психолога виконати два письмових завдання:

1. Намалювати 2-3 рядка трикутників куточком вгору (показати зразок дітям протягом 10 секунд).

2. Намалювати 2-3 рядка трикутників куточком вниз (показати зразок дітям протягом 10 секунд).

Після закінчення роботи, діти обмінюються зошитами і аналізують роботи один-одного.

3. Гра «Стежка» (розвиток слухової уваги, пов'язаної з руховою координацією, розвиток організованості і дисциплінованості). Діти беручись за руки, йдуть по колу в праву сторону, поки не почують слово-завдання від психолога. Коли психолог говорить: «Стежка!», - всі діти стають один за одним і кладуть руки на плечі дитини, яка стоїть попереду. Якщо психолог говорить: «Копиця!», - діти повертаються в центр кола і виставляють руки вперед. Якщо говорить: «Ямка!», - діти присідають і ложать руки на голову. Хто не впорався віддає свій фант психологу і вибуває з гри.

4. «Лісова школа» (перевіряється розвиток логічного мислення, слухового сприймання, довільної уваги, знання шкільних правил).

Дітям повідомляють, що в лісовій школі йшов урок, учні прийшли перший раз в перший клас. Дітям потрібно визначити, хто з дітей веде себе правильно, а хто ні (якщо правильно – потрібно плеснути в долоні). Дітям потрібно пояснити, чому вони обрали саме цю відповідь.

1. Зайченятко уважно слухало вчителя і гризло смачненьку морковку.
2. У лисенятка зламалася ручка, і він пошепки попросив запасну ручку у сусіда по парті.
3. Білочка тихо в парті гралася горішками.
4. Ведмежатку важко було сидіти на маленькому стільчику і він підняв лапу, для того щоб попросити у вчителя пересісти на інший, більш високий і зручний.
5. Вовчик спізнився на урок і з криком зайшов до класу.

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 6

Мета: сприяння усвідомленню дітьми групи своїх індивідуальних особливостей, розвиток уяви, формування вмінь проявляти свої емоції; розвиток здібностей до переключення уваги, пам'яті, мислення, розвиток довільної сенсорної уваги, пам'яті, мислення, формування загальних сенсорних функцій, розвиток слухової уваги, пов'язаної зі швидкістю реакції, розвиток дрібної моторики руки; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: різнокольорові олівці, малюнок квітки з семи пелюстками, картки з кольоровим зображенням геометричних фігур, зошит в клітинку, палички для рахунку, кубики і м'ячі.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати квіточку.

«Квітка настрою».

Основна частина.

1. Гра «Риба, птах, тварина…» (розвиток здібностей до переключення уваги, пам'яті, мислення). Діти сідають в коло, психолог по черзі показує на кожну дитину і промовляє: «Риба, птах, тварина, риба, птах, тварина…». Та дитина, на якій зупинилася лічилка повинна швидко (поки психолог порахує до трьох) вимовити назву будь-якої тварини (риби, птаха), до того ж назви не повинні повторюватися. Якщо дитина дала невірну відповідь або занадто довго думала, вона віддає свій фант психологу. Гра продовжується до того часу поки не залишиться один гравець, який і буде переможцем.

2. Вправа «Намалюй геометричні фігури» (розвиток довільної уваги, пам'яті, мислення, формування загальних сенсорних функцій).

Дітям пропонують протягом 10 секунд розглянути карточки, на яких зображені різні геометричні фігури, а потім по пам'яті їх відобразити в зошиті, розфарбувавши олівцями відповідних кольорів [19, с.80].

3. Гра «Ворони і горобці» (розвиток слухової уваги, пов'язаної зі швидкістю реакції). Діти за вказівкою психолога виконують різноманітні рухові дії (присісти, руки в сторони, підстрибнути, руки вгору…). Залежно від команди психолога – «ворони» чи «горобці» - всі гравці швидко направляються до кубиків чи м'ячів. Предметів підбирають на 1 менше, ніж гравців. Дитина, яка залишилась без предмета, віддає фант і вибуває з гри.

4. Вправа «Викладання з паличок» (розвиток довільної уваги, дрібної моторики руки). Дітям пропонують за зразком викласти візерунок або силует з паличок для рахунку (3-й і 4-й рівень складності) [19, с.73].

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 7

Мета: подолання скутості дітей на початку заняття, корекція неадекватних емоційних проявів; розвиток обсягу, переключення, розподілу і стійкості сенсорної уваги, короткочасної пам'яті, гнучкості мислиннєвих процесів, розвиток уваги, пов'язаної зі швидкістю реакції; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, різнокольорові олівці, зошит у клітинку.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати рибку.

«Настрій в кольорі».

Основна частина.

1. Вправа «Різнокольорові окуляри» (розвиток обсягу, переключення, розподілу і стійкості уваги, короткочасної пам'яті, гнучкості мислиннєвих процесів). Дитині пропонують одягнути чарівні «невидимі» окуляри (зеленого кольору). Діти протягом 15 секунд, озираючись навколо себе, повинні запам'ятати якомога більше предметів зеленого кольору, після чого по черзі назвати їх.

2. Вправа «Тварини, рослини» (розвиток слухової довільної уваги і таких її властивостей як стійкість і переключення). Діти стоять в колі, називають ряд слів, якщо слово означає тварину, діти повинні підстрибнути, якщо рослину – присісти. Слова: береза, мишка, троянда, ручка, кролик, сушка, картопля, кішка, виделка, ведмідь, дуб, карась, кінь, фіалка, крокодил, горіх, книжка, лисиця, вишня, собака, дзвінок, горобець, ромашка, зошит, слон, морква, вовк.

3. Гра «Заборонений рух» (розвиток довільної уваги, пов'язаної зі швидкістю реакції). Діти стають у півколо на, психолог перед ними і пропонує виконувати за ним усі рухи, за винятком „забороненого", про який домовляється заздалегідь з дітьми. Той з учасників, хто помиляється, виконуючи заборонений рух, робить крок вперед. Гра триває 5-6 хвилин, після чого називають дітей, які були

найуважнішими. Діти, які зробили більше 1 кроку вперед віддають фанти психологу.

4. Вправа «Чотирикутники» (розвиток довільної уваги і пам'яті). Дітям пропонують намалювати в один рядок 10 чотирикутників: 1. Заштрихувати червоним олівцем зверху вниз третій, сьомий і дев'ятий чотирикутники. 2. Заштрихувати синім олівцем зліва направо перший, четвертий і десятий чотирикутники. 3. Заштрихувати жовтим олівцем знизу вверх другий, п'ятий і восьмий чотирикутники. 4. Визначити, який чотирикутник по рахунку забули заштрихувати.

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 8

Мета: визначення емоційного стану й передача його невербальними засобами, створення позитивного емоційного фону, корекція нетерплячості; розвиток уяви, властивостей довільної сенсорної уваги, вміння орієнтуватися у приміщенні, розвиток слухового сприймання, дрібної моторики руки; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, аркуші паперу розміром 10×15 з зображенням геометричних фігур (коло, трикутник, квадрат) в 5 рядків по 7 фігур, іграшки і предмети розставлені по кімнаті, м'яч.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати метелика.

Гра «Море хвилюється».

Основна частина.

1. Гра «Буває – не буває» (розвиток довільної уваги, уяви). Діти сидять по колу, психолог називає дітям будь-яку ситуацію і кидає дитині м'яч, дитина повинна зловити його, якщо дана ситуація буває, а якщо – ні, то м'яч не ловить.

Варіанти ситуацій:

Тато пішов на роботу. Потяг летить по небу. Кішка хоче їсти. Людина в'є гніздечко. Поштар приніс листа. Яблуко солоне. Бегемот заліз на дерево. Шкіряні черевики. На березі ростуть шишки. Човен пливе по небу. Дівчинка малює будинок. Вночі світить сонце. Взимку йде сніг. Риба співає пісні. Кішка бігає за мишкою. Вітер качає дерева. Поет пише вірші.

2. Вправа «Знайди іграшку» (розвиток стійкості і обсягу довільної уваги, вміння орієнтуватися у приміщенні). Психолог описує будь-яку іграшку або предмет, що знаходиться у кімнаті, не називаючи її. Діти можуть задавати уточнюючі питання. Після чого їм потрібно знайти дану іграшку або предмет.

3. Гра «Впізнай по голосу» (розвиток слухового сприймання і довільної уваги). Психолог обирає ведучого, який буде впізнавати дітей за голосом. Гравці вільно пересуваються по кімнаті (виконують різні команди психолога), на три оплески всі швидко йдуть на килимок , ведучий повертається до них спиною з зав'язаними очами. Один з гравців називає ведучого на ім'я, його завдання відгадати, хто його покликав. Якщо ведучий не впорався з завданням, віддає свій фант.

4. Вправа «Обведи фігури» (розвиток довільної уваги, дрібної моторики руки). Дітям пропонують аркуші з зображенням геометричних фігур (коло, трикутник, квадрат) та завдання знайти відповідний фрагмент і обвести його. На виконання роботи відводиться не більше трьох хвилин. Після цього, діти обмінюються аркушами і перевіряють роботи один одного, вказуючи на помилки.

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 9

Мета: розвиток здатності до релаксації, уміння слухати себе й визначати свій настрій; розвиток швидкості мислення, зв'язного мовлення, властивостей довільної уваги, розвиток зорового гнозису, дрібної моторики руки, швидкості рухової реакції, оцінка рівня саморегуляції і самоконтролю, вміння діяти за правилом, виховання посидючості; стабілізація емоційного стану, покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: М'яка іграшка «Собачка Жужа», різнокольорові олівці, карточки з заплутаними зображеннями, м'яч, зошит у клітинку.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати снігову бабу.

«Слухаємо себе».

Основна частина.

1. Вправа «Чарівний м'ячик» (швидкість мислення, розвиток зв'язного мислення, стійкості, переключення і розподілу уваги). Діти стають півколом, психолог стоїть перед ними, кидає будь-кому з дітей м'яч, при цьому називає неузгоджені слова. Дитина, яка піймає м'яч, вимовляє речення з цих слів і кидає м'яч назад ведучому.

Варіанти неузгоджених слів:

Собака, гуляти; телевізор, показувати; дерево, рости; дівчинка, плакати; дощ, лити; трава, зеленіти; сонце, світити; книга, читати; кішка, дряпати; перукар, стригти; ніж, різати; голова, боліти; будинок, будувати; мишка, шарудіти; лікар, лікувати; олівець, точити; фарби, малювати; учень, відповідати; зошит, писати; вчитель вчити; школа, ходити.

2. Гра «Плутанина» (розвиток зорового гнозису, концентрації уваги).

Дітям пропонують малюнок з замаскованими зображеннями предметів. Необхідно побачити і назвати кожен предмет окремо.

3. Гра «Слухай оплески» (розвиток стійкості і переключення уваги, пов'язаної зі швидкістю рухової реакції). Діти під музику ходять по колу, коли психолог плескає один раз у долоні діти приймають позу «плакучої верби» (ноги нарізно, руки розведені у ліктьових суглобах, звисають вниз, голова нахилена до лівого плеча); два оплески – поза «лелеки» (стояти на одній нозі, руки в сторони); три оплески – зміна напрямку руху. Діти, які не впоралися з завданням, віддають свій фант психологу і вибувають з гри.

4. Вправа «Малюємо палички» (розвиток стійкості і концентрації уваги, дрібної моторики руки, оцінка рівня саморегуляції і самоконтролю, вміння діяти за правилом, виховання посидючості). Дитині пропонують в зошиті за командою психолога

поставити пташечки в кожній клітинці. Час роботи не більше трьох хвилин. В процесі роботи створюють різноманітні перешкоди під час виконання завдання (включити музику, виходити і заходити з кімнати, плескати в долоні тощо).

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ЗАНЯТТЯ 10

Мета: формування позитивного мислення, усвідомлення своїх внутрішніх якостей через асоціацію, розвиток уяви; розвиток властивостей довільної уваги, фонематичного слуху, швидкості мислення, дрібної моторики руки, слухового сприймання, зв'язного мовлення, розвиток слухової уваги, пов'язаної з руховою координацією, розвиток організованості і дисциплінованості, формування вміння діяти за правилом; покращення атмосфери в групі, закріплення позитивних моментів заняття.

Обладнання: м'яка іграшка, м'яч, таблиця з геометричними фігурами, прості олівці, зошит в клітинку.

Орієнтовний час: 30 хвилин.

Хід заняття

Організаційна частина.

«Ритуал привітання».

«Малюнок носом». Дітям пропонують закрити очі і носом намалювати літак.

«Дами і кавалери».

Основна частина.

1. Вправа «Впіймай звук» (розвиток довільної уваги, фонематичного слуху, швидкості мислення). Діти сидять в колі, психолог називає ряд слів, якщо слово починається з голосної – діти плескають в долоні, якщо з приголосної – вдаряють долонями по колінах.

Слова: пензлик, мишка, троянда, айва, ручка, кролик, сушка, стілець, кішка, алмаз, вказівка, парта, дуб, карась, олівець, океан, ім'я, фіалка, крокодил, горіх, книжка, овечка, вишня, собака, дзвінок, зошит, учень, ромашка, альбом, слон, портфель, вовк, ручка, вчитель, артист, звук, школа.

2. Вправа «Розстав знаки» (розвиток розподілу і переключення довільної уваги, розвиток дрібної моторики руки). Дитині

пропонується за вказівкою психолога на таблиці, яка складається з геометричних фігур: квадратів, трикутників, кружків, ромбів, проставити знаки відповідно до зразка. На виконання завдання відводиться не більше трьох хвилин. Після виконання завдання діти обмінюються роботами і перевіряють їх.

3. Гра «Хто уважний?» (розвиток слухової уваги, пов'язаної з руховою координацією, розвиток організованості і дисциплінованості). Діти ходять по колу один за одним, виконуючи дії відповідно до команд психолога: «зайчики» - стрибати, «конячки» - тупати ніжкою, «раки» - задкувати назад, «птахи» - бігати, розкинувши руки в сторони, «лелека» - стояти на одній нозі.

4. Гра «Так і ні» (розвиток довільної уваги, слухового сприймання, зв'язного мовлення, вміння діяти за правилом). Діти сідають півколом, психолог кидає м'яч дитині і задає при цьому питання. Дітям потрібно відповісти на питання, але при цьому не говорити «так» або «ні». За неуважність дітям присуджуються штрафні бали, якщо їх більше двох, дитина віддає свій фант і вибуває з гри.

Орієнтовні питання:

- Ти хочеш йти до школи?
- Ти любиш , коли тобі читають казки?
- Ти любиш дивитися мультфільми?
- Ти хочеш залишитись ще на один рік в дитячому садку?
- Ти любиш гуляти?
- Ти любиш гратися?
- Ти любиш хворіти?
- Ти хочеш вчитися?

Заключна частина.

«Розігрування фантів».

«Ритуал прощання».

ДОДАТОК 14

Напрямки проведення індивідуальних занять з корекції розвитку уваги

Напрямки роботи	Мета	Форми і методи роботи
Розвиток психоемоційної сфери та особистості	1. Розвиток навичок спілкування і зняття бар'єрів під час спілкування. 2. Зняття психомоторного напруження. 3. Сприяння самовираженню в різних видах діяльності.	1. Комунікативні ігри-вітання. 2. Психогімнастика 3. Образотворча і музична діяльність.
Розвиток зорового сприймання	1. Розвиток зорово-моторної координації. 2. Розвиток прослідковуючої та рухової функції ока. 3. Формувати вміння співставляти предмет з сенсорними еталонами.	1. Ігри «Зроби, як я», «Мавпочка», «Дзеркало» тощо. 2. Пошук цільових об`єктів за певною ознакою форми, кольору, величини. 3. Варіанти гри «Плутанина» на співставлення предмета з його контурним та силуетним зображенням.
Розвиток сенсорної уваги	1. Розвиток слухової уваги. 2. Розвиток зорової уваги.	1. Розвиваючи ігри «Знайди відмінності на малюнку», «Знайди дві однакові тварини». 2. Ігри-лабіринти. 3. Розвиваючи ігри «Складні інструкції, «Так чи ні?», «Чарівні слова». 4. Гра «Намалюй якомога швидше!»
Розвиток навичок навчальної діяльності	1. Формувати вміння сприймати навчальне завдання і дотримуватись правил. 2. Розвивати вміння здійснювати контроль за власними діями. 3. Розвивати готовність руки до письма.	1. Варіанти дидактичної гри «Відповідай після оплеску». 2. Розвиваюча гра «Скопіюй картинку». 3. Розвиваючи ігри «Малюй, не відриваючи руки, «Рисочки-палички».

ДОДАТОК 15

Просвітницький тренінг для педагогів
«Як керувати увагою дошкільника?»

Мета тренінгу: сприяти раціональному використанню педагогами прийомів організації і підтримки увагою дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором шляхом усвідомлення необхідності враховувати особливості зорового сприймання при організації навчально-виховного і корекційного процесу.

Завдання тренінгу:

1. Розширити знання про увагу та її роль у навчальній діяльності.

2. Сприяти усвідомленню використання шляхів і способів керівництва увагою дітей для попередження типових проблем шкільного навчання, які виникають внаслідок не сформованості довільної уваги.

3. Розвивати вміння формувати у дітей старшого дошкільного віку основні властивості уваги.

Категорія учасників: вихователі, тифлопедагоги

Кількість учасників тренінгу: не більше 15 осіб.

Час, необхідний для проведення тренінгу: 1,5 години.

Обладнання: програма тренінгу, мультимедійна дошка, проектор, маркери, розрізні картки для розподілу групи на пари, білий папір формату А-4, фломастери.

Орієнтовний зміст тренінгу

Частина 1

Відкриття тренінгу. Психолог вітає учасників, представляє себе, презентує мету, завдання, програму тренінгу.

Вправа «Скинь зайве»

Мета: вивільнення від повсякденних проблем для створення комфортної атмосфери для успішної роботи.

Хід проведення

Етап І. Учасники об'єднуються в пари і по черзі протягом двох хвилин розповідають про свої проблеми, думки, почуття – про все, з чим прийшли на заняття. Коли говорить один партнер, інший не перебиває і ніяким чином не висловлює свої почуття.

Етап ІІ. Психолог підходить до кожної пари, тримаючи в руках кошик, і пропонує «покласти» в нього всі свої проблеми. Кожен повинен це зробити за допомогою міміки, жестів, показуючи тим

самим важкість ноші (якщо людина вважає, що ноша її проблем занадто важка, то повинна розповісти про неї всім присутнім).

Рефлексія

- Як ви себе почуваєте після того, як розповіли іншим про свої проблеми?
- Чи легко вам було висловлюватись про свої почуття?
- Чи не викликало це завдання у вас неприємних вражень?

Вправа «Правила роботи в групі»

Мета: обґрунтувати необхідність вироблення та дотримання в групі певних правил спільної роботи.

Хід проведення

Психолог пояснює учасникам основні принципи і особливості тренінгової роботи і пропонує створити такі умови, щоб кожен почувався зручно і робота в групі була ефективною. Для цього пропонує прийняти правила, які б у цьому допомагали. Учасники вносять свої пропозиції, які обговорюється в групі і, якщо всі згідні, записуються на дошці.

Частина 2

Вправа «Мозковий штурм»

Психолог пропонує пригадати всі висловлювання, які прийдуть в голову, на тему «Увага» - фрази із побутових розмов, висловлювання знайомих, репліки з кінофільмів тощо (Наприклад, «Увага! Сьогодні в нашому магазині акція!»).

Рефлексія

- Як ці вислови діють на вас?
- Чи погоджуєтесь ви з тим, що пригадані вислови керують нашою поведінкою?

Вправа «Розв'язання проблемної ситуації»

Мета: проаналізувати поведінку педагога і дитини, сприяти вирішенню проблемної ситуації та спробувати зрозуміти причини відволікання дитини.

Хід проведення

Завдання: учасникам пропонується переглянути фрагмент відеоматеріалу: проходить заняття по ознайомлення з навколишнім в старшій дошкільній групі на тему «Екзотичні фрукти»; по середині заняття в кімнату заходить кицька, діти зістрибують зі своїх місць і біжать до неї.

Рефлексія.

- Чому діти відволіклись від теми заняття?

- Як повинен вчинити в даній ситуації педагог?
- Які висновки ви для себе зробили, аналізуючи дану ситуацію?

Вправа «З'ясування причин відволікання»

Мета: сприяти усвідомленню причин порушення уваги у дітей старшого дошкільного віку та допомогти учасникам усвідомити роль педагога у керівництві увагою.

Хід проведення

Психолог подає педагогам інформацію для ознайомлення:

«Як правило з проблемою неуважності дітей батьки зіштовхуються в першому класі, через що діти отримують зауваження і низькі бали. Педагоги дошкільного закладу набагато раніше виявляють порушення уваги у дитини, яка проявляється у невмінні дитини надовго зосереджуватися на чомусь одному, а також у частому відволіканні. Про це потрібно повідомити батьків для того, щоб з'ясувати причини і вчасно їх усунути.

Сама неуважність характерна для всіх дітей, але існує ряд причин, які підсилюють можливості дитини бути розсіяною. Давайте ми і ознайомимося з найпоширенішими причинами неуважності.

Синдром дефіциту уваги з гіперактивністю. Діти з таким діагнозом мають труднощі з організацією їх поведінки і утримання уваги, тому потребують спеціальної комплексної психолого-медико-педагогічної допомоги.

Хронічні соматичні захворювання. Діти, які мають слабке здоров'я відрізняють від інших низькою працездатністю і швидкою втомою. Таким дітям потрібно чітко виконувати режим дня, а також ретельно дозувати навантаження протягом дня. При дотриманні цих умов дитина може мати непогано розвинену увагу. Однією з найпоширеніших хвороб в дитячому віці є поява в носоглотці аденоїдів. Ці утворення заважають носовому диханню, що призводить до збіднення киснем системи кровопостачання мозку і до порушення його нормальної роботи. В цьому випадку батькам обов'язково потрібно звернутися до лікаря, який зможе повернути дитині працездатність.

Індивідуальні особливості нервової системи, які впливають на розвиток всіх властивостей уваги: для дітей з сильною врівноваженою і рухливою нервовою системою характерною є стійка, з хорошим розподілом і переключенням увага; для дітей з інертною і слабкою системою – властива нестійка увага, з підвищеним

відволіканням, труднощами переключення. Знаючи дані особливості необхідно спрямовувати корекційну роботу для тренування навичок зосередження уваги, її переключення і розподілу.

Недостатня мотивація виконання діяльності. Всім відомо, що дитина здатна проявити підвищену уважність і зосередженість під час виконання цікавої для неї діяльності, а про неуважність ми говоримо тоді, коли доводить виконувати щось недостатньо цікаве і непривабливе. Такою діяльністю, як правило, виступає навчальна, що вимагає від дошкільника докладання вольових зусиль. Дитина не здатна в цьому віці самостійно пробудити і підтримати свою пізнавальну активність на заняттях, це повинен зробити педагог. Потрібно організувати довільну поведінку дитини на занятті, використовуючи при цьому ігри з правилами, забезпечуючи ситуації успіху в діяльності дитини, створюючи ситуації вибору.

Поява фізичної і зорової перевтоми у дітей, яка наступає особливо швидко під час виконання дитиною нецікавою, важкої і одноманітної діяльності, яка вимагає тривалого напруження нервово-м'язової системи і особливо зорового і слухового аналізатору. Перевантаження яскравими враженнями, сильними емоційними переживаннями, недостатній відпочинок викликають гальмування діяльності мозку. У дитини у такому випадку поведінка може бути різною: виникає сонливість, дратівливість, негативне відношення до завдань, рухова розгальмованість, зниження зорового сприймання тощо, що безумовно негативно позначається на процесах уваги і приводить до її порушення – розсіяності, відволікання, інертності.

Від педагога вимагається вчасно попередити втому у дитини шляхом використання гімнастики для очей та фізкультхвилинки, вчасно зняти емоційну напругу під час заняття, застосувати зміну видів діяльності тощо. Педагог спеціального дошкільного закладу для дітей з порушеним зором повинен на занятті обов'язково враховувати проблеми дитини, викликані порушенням зорового сприймання, а саме - неврівноваженість, невпевненість, тривожність. Педагоги мають проявляти терпіння, вміти швидко заспокоїти дитину і переключити її на інший вид діяльності. Це важливі моменти, які повинні бути обов'язково враховані при роботі з зорово депривованими дітьми дошкільного віку для недопущення їх фізичного і зорового перевтомлення.

Отже, нам, педагогам, необхідно пам'ятати, що відсутність здатності до тривалої і стійкої зосередженості у дітей – явище

природне, обумовлене властивостями нервової системи, і в своїй роботі ми повинні використовувати різноманітні способи для зменшення і усунення проявів неуважності.

Вправа «Поділись досвідом»

Мета: дати поняття «атенційні якості», розвивати вміння формувати у дітей старшого дошкільного віку основні властивості уваги.

Хід проведення

Завдання: учасникам пропонується прослухати інформацію про атенційні якості, після чого підібрати завдання в міні групах для розвитку атенційних вмінь.

Етап І. Психолог пропонує учасникам прослухати інформаційний матеріал:

«Атенційними якостями називаються вміння розподіляти увагу при виконанні декількох функцій, завдань в умовах крайнього дефіциту часу; здатність швидко переключати увагу з одного виду діяльності на інший; здатність тривалий час зберігати стійку увагу, незважаючи на втому та сторонні подразники. За даними психологів атенційні вміння потрібно починати розвивати саме в старшому дошкільному віці, оскільки це є важливою умовою підготовки дитини до навчання в школі. Виділяють три основні види атенційних вмінь:

1) Вміння приймати інструкції з поступовим ускладненням. Коли дитина сприймає словесну інструкцію дорослого, то перед нею постає необхідність перевести мовленнєвий наказ дорослого в само наказ. Для цього вона повторює інструкцію вголос і про себе, а потім показує як саме буде виконувати завдання.

2) Вміння утримувати інструкцію протягом всього заняття. Дитині потрібно пам'ятати інструкцію і контролювати її реалізацію, для цього інструкція неодноразово повторюється в ході виконання завдання.

3) Набуття навичок самоконтролю. В ході виконання завдання діти неодноразово перевіряють себе, розповідають собі і іншим що потрібно зробити, через порівняння знаходять помилки і виправляють їх, самоконтроль використовується і для оцінювання своєї роботи.

У дітей з порушеним зором при формування атенційних вмінь під час навчальної діяльності виникають труднощі пов'язані з розвитком попередніх видів діяльності. Це зниження пізнавальної активності дитини, труднощі у плануванні власної діяльності, недостатнє вироблення у зорово депривованих дітей способів

перевірки результатів своєї діяльності, а отже і вміння самостійно оцінювати і корегувати якість своєї роботи (Є.П.Синьова).

Для розвитку атенційних вмінь варто використовувати доступні для дітей, але такі, що вимагають докладання вольових зусиль, складні інструкції, наприклад:

✓ навчального характеру - «Порахуй до 5 і на початку нового рядочка напиши 3»;

✓ виховного характеру – «На початку заняття візьми з шафи пластилін і дощечки для ліплення, розложи на кожен стіл, після заняття почисти стеками дощечки, збери пластилін і положи все в шафу»;

✓ для розвитку рухів – «Коли я плесну в долоні 1 раз – стань в позу лелеки, 2 оплески – позу жабки, на 3 оплески – прийми вільну позу».

Етап ІІ. Психолог пропонує за допомогою розрізних карток розподілити групу на пари.

- Розробіть в парах три завдання для розвитку атенційних вмінь – навчальні, виховні, для розвитку рухів; визначте яким чином ви організуєте контроль за виконанням завдання.

Етап ІІІ. Психолог пропонує кожній парі учасників прочитати розроблені завдання.

Рефлексія.

- Чому атенційні вміння потрібно починати розвивати саме в старшому дошкільному віці?
- Як розвиток атенційних вмінь впливає на розвиток дитини з порушеним зором?
- Які завдання на розвиток атенційних вмінь, як правило, ви використовуєте на своїх заняттях?

Частина 3

Вправа «Підведення підсумків»

Мета: узагальнити отриману на тренінгу інформацію, визначити яким чином вона може бути використана учасниками на робочому місці.

Хід проведення

Завдання:

Психолог ділить групу на три підгрупи, кожна міні група отримує аркуш паперу А-4 і своє завдання.

Першій підгрупі потрібно підготувати міні виступ, який буде узагальнювати основні інформаційні одиниці, які розглядались на тренінгу.

Другій підгрупі – визначити комплекс заходів, які можуть бути прийняті ними на робочому місці, для того, щоб максимально використати отриману на тренінгу інформацію.

Третій підгрупі – визначити, які проблеми можуть виникнути при використанні отриманої інформації на робочому місці і яким чином їх можна подолати.

Кожній підгрупі відводиться 10 хвилин, для того щоб викласти на папері основні ідеї. Після чого один представник підгрупи робить презентацію для всієї групи.

Рефлексія.

- Що ви можете додати до почутої інформації?
- З якими ідеями тренінгу ви погоджуєтесь, а з якими – ні?

ДОДАТОК 16

Виступ на батьківських зборах

Питання для обговорення:

1. Характеристика видів уваги у дітей дошкільного віку.
2. Розвиток властивостей уваги у дітей старшого дошкільного віку при нормальному і зниженому зорі.
3. Шляхи і способи розвитку уваги у дитини дошкільного віку.

Література:

1. Люблинская А.А. Очерки психического развития ребенка. - М., 1965.

2. Осипова А.А., Малашинская Л.И. Диагностика и коррекция внимания. – М., Сфера, 2002.

3. Синьова Є.П. Тифлопсихологія. – К., 2008.

Тези до виступу.

1. Характеристика видів уваги у дітей дошкільного віку.

«Будь уважніше!» - ця фраза все частіше супроводжує дошкільника дома, в дошкільному закладі і під час прогулянок.

А що ж таке увага?

Увага – це психічний процес, який обов'язково присутній при пізнанні дитиною навколишнього світу і проявляється у спрямованості і зосереджені психіки на предметах, явищах і діяльності. Увага в психології не виступає як самостійний процес, її результатом є покращення будь-якого виду діяльності, який вона супроводжує.

Розрізнюють зовнішню увагу, яка звернена на предмети і явища оточуючого світу і діяльність інших людей. Прояв даного виду уваги вже можна спостерігати у немовляти при виникненні орієнтувального рефлексу, але якщо у дітей з нормальним зором його виникнення пов'язано з впливом слухових і зорових подразників, а у дітей з порушеним зором – передусім з слуховими стимулами.

У дитини дошкільного віку досить часто можна спостерігати і прояв внутрішньої уваги, яка спрямована на власні думки і переживання. Найяскравіший приклад цього виду уваги, коли дитина завмирає з відчуженим поглядом, що і є кульмінацією внутрішньої уваги.

Зосередженість і спрямованість психіки може виникнути на відповідь сильного, незвичного, різкого, раптового подразника без будь-яких зусиль з боку людини. Така увага називається

мимовільною. Вона з'являється разом з питанням «Що це таке?», але для дітей з порушеним зором через обмеженість можливості сприймання необхідна додаткова корекційна робота по розвитку мимовільної уваги.

Починаючи з старшого дошкільного віку дитина починає керувати власною увагою, заставляючи себе зосереджуватися на чомусь важливому і необхідному, поступаючись цікавим. Цей вид уваги називається довільною. Дитина починає свідомо ставити перед собою ціль і сконцентровується на її досягненні, в цьому випадку постановка і досягнення мети вимагає докладання вольових зусиль.

Наприклад, у вихідний день молодша сестричка дивиться у сусідній кімнаті мультфільм, а її старший брат зачинився у дитячий і готує малюнок для виставки у дитячому садку. Він також залюбки подивився мультфільм, але він спрямовує всю свою увагу і активність на виконання малюнку. Тому, цю діяльність необхідно обов'язково заохотити, оскільки, крім часу дитина витрачає частину своєї енергії.

2. Розвиток властивостей уваги у дітей старшого дошкільного віку при нормальному і зниженому зорі

В старшому дошкільному віці починають розвиватися і властивості уваги.

Обсяг уваги – ця властивість залежить від кількості об'єктів, які одночасно дитина може сприйняти. Для того, щоб визначити обсяг уваги дитини, можна провести таку гру: розложіть на столі 10 невеликих іграшок і предметів і накрийте їх серветкою, після чого відкрийте їх на 5 секунд і знову закрийте. Скільки об'єктів дитина зможе назвати? Доведено, що доросла людина в середньому може назвати біля семи предметів, дитина старшого дошкільного віку – три, причому вона здатна їх детально описати. При проведені даної гри обов'язково потрібно враховувати стан зору Вашої дитини, тифлопедагоги і тифлопсихологи визначили: чим нижче гострота зору, ти більше потрібно часу на розгляд об'єктів, при глибоких його порушеннях необхідно дотикове обстеження предків і іграшок.

Стійкість уваги показує, як довго дитина може підтримувати достатній рівень зосередженості психіки на об'єкті чи виконуваній діяльності. Наприклад, запропонуйте дитині виконати малоцікаве для неї завдання: розкласти смужки різнокольорового паперу в коробочки різного кольору, якщо дитина здатна тривалий час займатися даним видом діяльності, не відволікатися на сторонні об'єкти, при цьому кількість помилково розкладених смужок зводиться до мінімуму,

можна говорити про високі показники стійкості уваги у неї. Старші дошкільники вже здатні до активної розумової діяльності, в якій утримують увагу на діях, які мають для них інтелектуально значимий інтерес (ігри-головоломки, загадки, завдання навчального характеру тощо), це і потрібно використовувати для розвитку стійкості уваги.

Концентрація уваги визначає, на скільки інтенсивно дитина може зосередитись на об'єкті, а також на скільки вона здатна опиратися стороннім подразникам (звуковим чи зоровим). Для розвитку концентрації уваги проведіть з дитиною таку вправу: спробуйте вивчити разом невеличкий віршик при включеному телевізорі чи магнітофоні.

Розподіл уваги – це здатність утримувати в центрі уваги певну кількість об'єктів при одночасному виконанні дій з ними чи спостереженні за ними. Для навчання в школі розподіл уваги має важливе значення, оскільки дитині необхідно одночасно слухати вчителя, запам'ятовувати, записувати, доставати, відкривати тощо. Здатність до розподілу уваги формується тільки шляхом вправ і накопичення відповідно досвіду. Для тренування дома Ви можете використати таку вправу: на аркуші паперу намалювати геометричні фігури (коло, квадрат, трикутник, трапеція) від 10 до 15 і запропонувати дитині закреслити одну фігури рисочкою (наприклад, коло), а іншу – обвести (наприклад, трикутник), інші фігури пропускати. Варіанти даної вправи можуть бути різними.

Переключення уваги – це свідоме переміщення свідомості з одного об'єкта на інший чи з однієї діяльності на іншу у зв'язку з поставленим завданням. Переключення уваги завжди супроводжується вольовим зусиллям і певним нервовим напруженням. Для успішно переключення уваги у дитини важливо поставити перед нею чітку ціль і зацікавити майбутньою діяльністю.

3. Шляхи і способи розвитку уваги у дитини дошкільного віку.

Поговоримо про шляхи і способи розвитку уваги. Дану роботу батькам потрібно починати в наймолодшому віці з розвитку спостережливості. Тренування уваги доступне завжди, у будь-який момент життя. Для цього батькам необхідно частіше звертати увагу дітей на конкретні речі: «Красиво зроблено, так?»; «Добре вчинив, вірно?»; «Смачно пахне, правда?»; «Подивись, які хмари! На що вони схожі?». Кожного разу, задаючи питання, ви запрошуєте дитину до розмови і цим самим сприяєте розвитку її самостійності.

Дуже важливо виховувати готовність дитини бути уважною завжди. Для дітей це має бути ситуація гри. Наприклад, закрийте дитині очі і попросіть описати, в що ви сьогодні одягнені. У що – його подруги і друзі? Якого кольору шторки в кімнаті, скільки вазонів на вікні? Неочікувані питання на спостережливість корисні тому, що допомагають організувати і дисциплінувати увагу дитини. Річ у тому, що увага маляти розсіюється, а питання дорослого допомагають з цим впоратися. І не забувайте обов'язково хвалити дитину за успіхи у спостережливості.

Дуже корисні ігри типу: «Найди відмінності» «Знайди однакові» «Намалюй за зразком». Можна порівнювати листя дерев різних порід або однієї породи («Найди спільне і чим вони відрізняються», «Спробуй знайти однакові»), або намалювати їх потім по пам'яті. Одним з шляхів розвитку уваги є рухливі ігри, в ході яких дітям доводиться реагувати на одні сигнали та утримуватися від інших.

ДОДАТОК 17

Зразок «Індивідуальної картки психолого-педагогічної роботи»

Індивідуальні дані дитини:
Прізвище та ім'я дитини: Олександр С.
Вік: 5 років 7 міс.
Гострота зору з корекцією: OD = 0,15, OS = 0,2.
Діагноз по зору: міопія високого ступеню з вираженими дистрофічними змінами на очному дні.
Час порушення зору: від народження.
Час вступу до дошкільного навчального закладу: 4 р. 3 міс. (ДНЗ загально типу), 5 р. 4 міс. (СДНЗ компенсуючого типу).

І. Діагностично-прогностичний блок

Назва методики та її мета	Результати діагностики
Коректурна проба (візуальний варіант). Діагностика зорової уваги, а саме таких властивостей як стійкість та продуктивність	Перед діагностикою була проведена бесіда з дитиною для встановлення контакту. Після пояснення мети і завдань діяльності, почав задавати питання: «А що буде, якщо я не впораюсь?», «А Ви не розкажете мамі, якщо я зроблю помилки?». Було видно, що хлопчик занадто хвилюється, тому перед початком виконання завдань, під музичний супровід були проведені розслаблюючи вправи для очей. Якісний аналіз зорової коректурної проби дозволив визначити, що переважала установка на якість, завдання виконувались старанно, кожна лінія коректурної проби перевірялася, що потребувало в 2 рази більше часу. Хлопчик відмовився користуватися лінійкою, для пошуку ліній. Кількісний аналіз показав, що зорова увага характеризується як дуже низькопродуктивна, стійка з незначними коливаннями; висока точність виконання завдання при низький швидкості (коефіцієнт точності становить 0,9, а коефіцієнт швидкості – 0,36).
Коректурна проба (вербальний варіант).	Під час діагностичного обстеження швидко увійшов у контакт, але хвилювання щодо виконання діяльності залишалися. Досліджуваний продовжував задавати питання: «Толя казав, що буде важко, я впораюсь?», тому знову були застосовані вправи для релаксації. Хлопчик потребував повторного пояснення інструкції, після чого почав виконувати завдання невпевнено, весь час чекаючи підказки, через що і пропускав потрібні слова-стимули. Завдяки кількісному аналізу був виявлений середній рівень стійкості і вибірковості слухової уваги (0,62).

Висновок	При плануванні змісту індивідуальних занять потрібно використати форми і методи роботи, спрямовані на: • зняття бар'єрів під час спілкування, навчання прийомам саморозслаблення; • розвиток зорового сприймання, навчання методам раціонального використання зниженого зору; • розвиток зосередження зорової і слухової уваги, що буде сприяти формуванню пізнавальних процесів; • формування впевненості і пізнавальної активності

ІІ. Корекційний блок

Орієнтовний зміст індивідуальної інформаційно-консультативної роботи (перші 2 тижні)			
№	Дата	Напрямок, види і форми роботи	Примітки
1.	14.12	*З батьками*. Консультативна бесіда (отримання запиту) з мамою Олександра С. – Оленою П. та проведення її опитування для вивчення довільності поведінки її сина. Мама поспішала, записалась на наступну консультацію. Бесіда тривала 10 хвилин.	Мама: «*Я дуже рада, що Ви будете працювати над його увагою, а то я йому по кілька разів щось повторюю, а він мене просто не чує,і вихователі говорять, що він їх не чує, не знаю, яка тут причина».*
2.	14.12	*З педагогами.* Консультативна бесіда (отримання запиту) з вихователем групи Ганою В. Вихователь досить впевнена в своїй педагогічній майстерності, хоча має труднощі у роботі, про які і повідомила. З бесіди випливає, що у хлопчика мимовільна увага переважає над довільною. Тривалість роботи 15 хвилин. Як результат, було заплановано спостереження за динамікою уваги дітей групи та окреслено коло питань для бесіди з мамою.	Вихователь: *«Я працюю в садочку вже більше 20 років, і думаю, що на заняттях зможу керувати увагою дітей, хоча з деякими ми дійсно важко (називає імена). Наприклад Олександр С.- сидить, слухає, дивиться досить уважно, а коли задаєш питання – мовчить, після заняття починаю запитувати про що говорили – згадує лише найяскравіші моменти: «їли яблука», «бавились у водичці». Може це і дійсно порушення уваги, а може щось інше…»*
3.	21.12.	*З батьками*. Консультування Олени П. (за результатами діагностування). Повідомлені результати вивчення зорової і слухової уваги, проаналізовані результати опитування (у хлопчика низький рівень довільності поведінки). Була також проведена бесіда щодо умов виховання. Тривалість роботи 30 хвилин. За результатами бесіди підготовлені рекомендації батькам по вихованню та формуванню довільності	Мама: *«Він у мене раніше ходив в інший садочок, йому там дуже подобалось, він весь вільний час конструював, вихователі давали дітям право вибору: чим хочеш, тим і займаєшся. А тут, бачите, проводяться всі заняття, йому, напевно, важко... В колишньому садочку друзів у нього не було, у них якось кожен займався чимось своїм, але він з*

		поведінки Олександра С.	*задоволенням туди ходив.*
4.	21.12.	*З педагогами:* Консультація вихователя групи Ганни В. Вихователю були повідомлені результати діагностування дітей всієї групи, а також запропоновані письмові рекомендації щодо керівництва їх увагою. Тривалість роботи 10 хвилин.	Вихователь: *«Ми, зазвичай, вправи для очей проводимо перед заняттям, а в середині - тільки фізкультхвилинку, оскільки зняття втоми очей займає небагато часу, тому, думаю, буду використовувати і такий вид роботи на занятті»».*

Корекційно-розвивальна робота

1. Картка проведення групових занять

№ заняття	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дата	19.01	26.01	2.02	9.02	16.02	23.02	2.03	16.03	23.03	30.03

2. Орієнтовний зміст двох перших індивідуальних занять

№ заняття	Структура заняття	Мета	Час проведення (хв.)	Примітки
1.	Комунікативна гра-вітання	Встановлення доброзичливої атмосфери на початку заняття.	2	
	Гра «Асоціації»	Розвиток асоціативного мислення, стимуляція уяви, розвиток переключення уваги і пошукової функції ока.	5	*Виконується в окулярах для «близі»*
	Гра «Відповідай після оплеску»	Формувати здатність сприймати правила гри та контролювати власні дії під час гри.	5	*Виконується без окулярів*
	Гра «Знайди двох однакових тварин»	Розвиток пошукової функції ока, стійкості і вибірковості довільної зорової уваги.	3	*Виконується в окулярах для «близі». Чорно-білі зображення тварин на аркуші розміром 10×15*
	Рефлексія заняття і прощання	Розвиток стійкості, об'єму і переключення уваги, стабілізація емоційного стану, закріплення позитивних моментів заняття.	3	

2.	Комунікативна гра-вітання	Встановлення доброзичливої атмосфери на початку заняття.	2	
	Гра «Чарівні слова»	Розвиток стійкості і переключення слухової уваги, фонематичного слуху.	5	*Виконується без окулярів. Чарівними вважаються слова, що починаються на звук [м]*
	Гра «Рисочки і палички»	Розвиток зорової уваги, тренування вміння сприймати навчальне завдання, дотримуватися встановлених правил, розвитку дрібної моторики руки і самоконтролю.	5	*Виконується в окулярах для близі. Для виконання потрібен аркуш розміром А5 з клітинками розміром 0,7×0,7 і ручка.*
	Гра «Так чи ні?»	Розвиток стійкості і концентрації уваги, які вимагають від дітей швидкого осмислення інформації і виконання потрібного виду діяльності.	5	*Виконується без окулярів.*

III. Контрольно-оцінювальний блок

Поточний контроль. Щоденник спостережень (витяг з двох перших занять)			
Дата	Етап заняття	Час виконання, хв.	Особливості виконання
2.02.10.	I	2	Посміхнувся, але засоромився дивитись в очі.
	II	6	Намагався відгадати слово-секрет лише після 4 підказки, довго шукав іграшку в кімнаті.
	III	3	Завданням зацікавився, але під час його виконання відповідав завчасно, до почутого оплеску.
	IV	5	Завдання виконував довше визначеного часу, однакових тварин знайшов лише з третьої спроби.
	V	2	Сподобалась гра «Асоціація», а важко було шукати схожих тварин.
9.02.10.	I	2	Вітаючись, посміхнувся і подивився в очі. З задоволенням вітався пальчиками.
	II	6	Через неправильне виконання потребував повторної інструкції, зробив 4 помилки.
	III	7	З задоволенням почав виконувати завдання, зробив лише 2 помилки, потребував більше часу.
9.02.10.	IV	4	Відповідав без помилок, швидко і впевнено.
	V	2	Заняття закінчив з хорошим настроєм, сподобалась гра «Так чи ні?», не сподобалось виконувати друге завдання, оскільки було воно «занадто важким».

Підсумковий контроль		
Назва методики	Результати діагностики	
	1-й зріз	2-й зріз
Візуальний варіант коректурної проби	Визначений дуже низький рівень розвитку стійкості і продуктивності зорової уваги; висока точність виконання завдання при низький швидкості (коефіцієнт С становить 0,9, а коефіцієнт S – 0,36).	Визначений низький рівень розвитку показника стійкості і продуктивності зорової уваги; дуже висока точність виконання завдання при середній швидкості (коефіцієнт С становить 0,95, а коефіцієнт S – 0,53).
Слуховий варіант коректурної проби	Був виявлений середній рівень стійкості та вибірковості слухової уваги (коефіцієнт С – 0,62).	Був виявлений високий рівень стійкості та вибірковості слухової уваги (коефіцієнт С – 0,78).

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алябьева Е. А. Коррекционно-развивающие занятия для детей старшего дошкольного возраста : методическое пособие в помощь воспитателям и психологам дошкольных учреждений / Е. А. Алябьева. – Москва : ТЦ Сфера, 2003. - 96 с.
2. Анисимова Н. Л. Особенности психологической помощи детям с нарушениями зрения в дошкольном учереждении : Методич. рекомендации / Н. Л. Анисимова, И. В. Новичкова, Л. И. Солнцева ; под ред. Л. И. Солнцевой. – М. :ИПТК «Логос» ВОС, 2001. – 95 с.
3. Бюрклен К. Психология слепых / Карл Бюрклен; [пер. с нем. В. А. Гандера]. - М., 1934. – 264 с.
4. Вавіна Л. С. Розвиваємо у дитини вміння бачити [Текст] : від народження до 6 років / Л. С. Вавіна, В. М. Ремажевська. - К. : Літера ЛТД, 2008. - 128 с.
5. Виллей П. Психология слепых / Пьер Виллей; [пер.с фр. В. А. Гандер]. – М. ; Л. : Государственное учебно-педагогическое издательство, 1931. – 160 с.
6. Волкова Н. Внимание детей во время занятий / Н. Волкова // Дошкольное воспитание : науч.-метод. жур. – Москва, 1971. - №12. - С. 6-9.
7. Воспитание слепых детей дошкольного возраста в семне / [под ред. В. А. Феоктистовой]. - М. : Логос, 1993. - 78 с.
8. Выготский Л. С. Развитие высших форм внимания в детском возрасте / Л. С. Выготский // Хрестоматия по вниманию / [под ред. А. Н. Леонтьева, А. А. Пузырея, В. Я. Романова]. - М., 1976. - С. 184-219.
9. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6 т. / Л. С. Выготский / [ред. Т. А. Власова]. – М. : Педагогика, 1983. – Т. 5 : Основы дефектологии. – 368 с.
10. Гальперин П. Я., Экспериментальное формирование внимания : методический материал / П. Я. Гальперин, С. Л. Кобыльницкая. – М. : Изд-во Моск. университета, 1974. – 101 с.
11. Гоноболин Ф. Н. Внимание и его воспитание / Ф. Н. Гоноблин. – М. : Педагогика, 1972. – 159 с.
12. Гребенюк Т. М. Медико-педагогічна корекція зорового сприймання у дошкільників з вадами зору : навчальний посібник /

Т. М. Гребенюк, І. О. Сасіна, Ю. В. Тімакова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2005. – 147 с.

13. Григорьева Л. П. Психофизиология развития внимания у детей в норме и со сложными сенсорными нарушениями / Л. П. Григорьева // Дефектология : науч.-метод. жур. – 2002. – № 1. – С. 3 - 14.

14. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих : учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / А. Г. Литвак. – СПб. : КАРО, 2006. – 336 с.

15. Люблинская А. А. Детская психология : учебное пособие для студентов пединститутов / А. А. Люблинская. – М. : Просвещение, 1971. – 415 с.

16. Мілер'ян Є. О. Увага та її виховання у дітей / Є. О. Мілер'ян. – К. : Радянська школа, 1955. – 96 с.

17. Моргуліс І. С. Розвиток без відхилень / І. С. Моргуліс // Дошкільне виховання. - 1980, - №7, - С.24-25.

18. Набатникова Л. П. Влияние социально значимых раздражителей на характер внимания / Л. П. Набатникова // Дошкольное воспитание : науч.-метод. жур. – Москва, 1970. - №7. - С. 36-38.

19. Осипова А. А. Диагностика и коррекция внимания : программа для детей 5-9 лет / А. А Осипова, Л. И. Малашинская. – М. : ТЦ Сфера, 2004. – 104 с. (Программа развития).

20. Осипова А. А. Общая психокоррекция : учебное пособие для студ. вузов / А. А. Осипова. - М. : ТЦ Сфера, 2000. - 512 с.

21. Плаксина Л. И. Теоретические основы коррекционной работы в детских садах для детей с нарушениями зрения / Л. И. Плаксина. - М. : ГороД, 1998. -262 с.

22. Практикум по общей экспериментальной и прикладной психологии / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Гербачевский и др. ; под общей ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – [2-е изд.]. – СПб. : Питер, 2003. – 560 с.

23. Психодиагностика и коррекция детей с нарушениями и отклонениями развития : хрестоматия / сост. : В. М. Астапов, Ю. В. Микадзе - Санкт-Петербург : Питер, 2002. - 256 с.

24. Психология внимания : учеб.-метод, пособие / [авт.-сост. Т. К. Комарова]. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 124 с.

25. Родименко І. М. Діагностичне обстеження дітей з патологією зору / І. М. Родименко // Соціально-психологічні

проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. праць / [відп. ред. Є. П. Синьова]. - Київ : НПУ, 2003. - Вип. 2. - . 86-92.

26. Россолимо Г. И. Психологические профили дефективных учащихся (в отношении возраста, пола, степени отсталости и пр.) / Г. И. Россолимо. - М. : Изд-во автора, 1914. – 33 с.

27. Румянцева П. Я. Слуховое и тактильное внимание у слепых детей / П. Я. Румянцева, Л. А. Фомина // Учебные записки ЛГПИ имени А.И.Герцена. – Ленинград : ЛГПИ, 1955. – Том 100. – С. 311-319.

28. Сасіна І .О. Дослідження особливостей уваги у дошкільників з порушеннями зору // Науковий часопис: Корекційна педагогіка та психологія – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - Серія 19. - Випуск 8. – С.105-107.

29. Сасіна І .О. Дослідження в тифлопсихології особливостей уваги у осіб з глибокими порушеннями зору // Науковий часопис: Корекційна педагогіка та психологія – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2007. - Серія 19. - Випуск 12. – С.108-113.

30. Сасіна І .О. Особливості та корекція розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку зі зниженим зором : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.08 / Сасіна Ірина Олександрівна ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. - К., 2011. - 20 с.

31. Сасіна І .О. Особистісно-діяльнісний підхід до розвитку уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями зору // Соціально-психологічні проблеми тифлопедагогіки : зб. наук. праць / [відп. ред. Є. П. Синьова]. – Київ : НПУ, 2011. - Вип. 4 (12). – С.345-352.

32. Свиридюк Т. П. Подготовка слабовидящих детей к школе : Т. П. Свиридюк. – К. : Рад. школа, 1984. – 95 с.

33. Сидоров П. И. Введение в клиническую психологію : учебник для студентов медицинских вузов. Т. I / П. И. Сидоров, А. В. Парняков. — М. : Академический Проект, Екатеринбург : Деловая книга, 2000. – 416 с.

34. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії / В. М. Синьов. – К. : МП Леся, 2010. – С. 494-505.

35. Синьова Є.П. Тифлопедагогіка : підручник / Є. П. Синьова, С. В. Федоренко. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – 325 с.

36. Синьова Є. П. Тифлопсихологія : підручник / Є. П. Синьова. – К. : Знання, 2008.- 365 с.

37. Солнцева Л. И. Адаптация диагностических методик при изучении детей с нарушениями зрения / Л. И. Солнцева // Дефектология : науч.-метод. жур. – 1998. – № 4. – С. 9 – 15.

38. Солнцева Л. И. Введение в тифлопсихологию раннего, дошкольного и школьного возраста / Л. И. Солнцева. - М. : Полиграф-сервис, 1997. – 123 с.

39. Специальная психология : учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. В.И. Лубовского. - [2-е изд.]. - М. : Академия, 2005. – 464 с.

40. Стадненко Н. М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н. М.Стадненко, Т. Д. Ілляшенко, А. Г. Обухівська. – Кам'янець-Подільський : Абетка, 2001. – 46 с.

41. Страхов В. И. Психологические исследования внимания / В. И. Страхов // Загальна психологія : хрестоматія / упоряд. О. В. Скрипченко. - Київ : Каравела, 2007. – С. 286-291.

42. Таран О. П. Критерії психологічної готовності слабозорих до шкільного навчання / О. П. Таран // Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук-метод. збірник / [за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка]. – К., 2008 – Вип. № 10. – С. 343-355.

43. Тупоногов Б. К. Учет офтальмогигиенических рекомендаций при организации учебно-воспитательной работы с учащимися, имеющими зрительный дефект : [В спец. шк. для слепых и слабовидящих] / Б. К. Тупоногов // Дефектология. - 1998. - N 5. - С. 58-62.

44. Урунтаева Г. А. Практикум по детской психологии : пособие для студентов пед.ин-тов,учащихся пед.училищ и колледжей,воспитателей детского сада / Ю. А. Афонькина, Г. А. Урунтаева; под ред. Г. А. Урунтаевой. – М. : Просвещение : Владос, 1995. – 291 с.

45. Усова А. П. Обучение в детском саду / А. П. Усова. – М. : Просвещение, 1970. – 208 с.

46. Ухтомский А. А. Доминанта / А. А. Ухтомский. - СПб. : Питер, 2002. - 448 с.

47. Ушинский К. Д. Воспитание внимания / К. Д. Ушинский // Возрастная и педагогическая психология : хрестоматия / сост.

И. В. Дубровина, А. М. Прихожан, В. В. Зацепин. – М. : Академия, 1999. - С. 123-128.

48. Фишман М. Н. Мозговые механизмы внимания / М. Н. Фишман // Дефектология : науч.-метод. журн. - 2004. - №2. - С. 3-7.

49. Хрестоматия по вниманию : хрестоматия / под ред. А. Н. Леонтьева, А. А. Пузырея, В. Я. Романова. – Москва : Изд. Московского университета, 1976. – 295 с.

50. Чередникова Т. В. Тесты для подготовки и отбора детей в школы: рекомендации практического психолога / Т. В. Чередникова. – Санкт-Петербург : Стройлеспечать, 1996. – 64 с.

51. Чупров Л. Ф. Особенности произвольного внимания и познавательной деятельности младших школьников с задержкой психического развития / Л. Ф. Чупров // Дефектология : науч.-метод. жур. — 1987. — № 6. — С. 17 – 22.

52. Шипицина Л. М. Психолого-педагогическое консультирование и сопровождение ребенка / Л. М. Шипицина. – М. : Владос, 2003. – 526 с.

53. Щелованов Н. М. Особенности ребенка раннего возраста / Н. М. Щелованов, Н. Л. Фигурин, М. П. Денисова // Педология и воспитание. – М., 1928. - С. 45–51.

54. Эльконин Д. Б. Детская психология : (развитие ребенка от рождения до семи лет) / Д. Б. Эльконин – М. :Просвещение, 1960, - 329 с.

55. Barraga N. Increased Visual Behavior in Low Vision Children / N. Barraga. - AFB. ; N. Y., 1977. - Pp. 99-112.

56. James W. The Principles of Psychology / W. James. - Chicago : Encycl. Brit., 1990. – 897 p.

57. Miller P. H. Metacognition and attention / P. H. Miller // Metacognition, Cognition and Human Performance. Vol.2. - Orlando : Academic Press, 1985. - P. 181-221.

58. Reason J. Lapses of attention in everyday life / J. Reason // Varieties of attention. – Orlando : Academic Press, 1984. – P. 515-549.

59. Titchener E. B. Lectures on the Elementary Psychology of Feeling and Attention / E. B. Titchener. - N.Y. : McMillan, 1908. - 404 p.

Навчальне видання

САСІНА І.О.

ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РОЗВИТКУ УВАГИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗІ ЗНИЖЕНИМ ЗОРОМ

Підписано до друку 18.12.2012 р. Формат 60х84 1/6
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Ум. др. арк. 5,92. Обл.-вид. арк. 4,31
Наклад 100 прим. Зам. № 373.
Віддруковано з оригіналів

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 1101 від 29.10.2002. (044) 234-75-87
Віддруковано в друкарні Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова (044) 239-30-26